

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. március

XXVIII. évfolyam 3. (317.) szám

Ára: 330Ft

(További képek a 24. oldalon.)

A Vén-Duna őrei

Az ezerarcú Gemenc Molnár Attila fotóin

■ Mi, bajaiak szerencsések vagyunk, hiszen rövid időn belül kilátogathatunk a természetbe, hogy „bágyadt lelkünkbe megnyugovást hintsünk”, és csendes szellők fuvallatainak édes koncertjeit hallgassuk. Bár a Gemenci-erdőt mindannyian ismerni véljük, egy-egy újabb kirándulás mindig új arcát villantja fel az ismerős tájnak. A Gemenc ismeretlen szépségei viszont csak akkor „úsznak elő”, ha – bölcs és poéta helyett – értő szemű művész talál rájuk, és olyan részleteket is észrevesz, amelyek mellett a magunkfajta kirándulók talán gyorsan átsiklanak. A rendszeres látogatók viszont színek, fények és árnyak olyan gazdagságát ismerhetik meg, amelyre mások csak csodálkozhatnak: ez is a miénk? A régi barátai által – testalkatára nem jellemző módon – máig kedvesen Ducinak becézett Molnár Attila igazán értő szemmel járja az erdőt. Nem tartja magát fotóművésznek, néhány éve viszont szenvedélyesen fényképezi szülőföldje kedves tájainak legapróbb rezdüléseit is, képei pedig nemcsak pillanatokot örökítenek meg, hanem különleges hangulatokat közvetítenek, elmélyülésre készítetnek. Amit Csokonai több versében fogalmazott meg: még (csaknem) háborítatlan természettel

való összeolvadás élményét valósítja meg fotóival, és ami nagy szó, hogy egy-egy pillanat erejéig ennek az érzésnek egy zárt kiállítóteremben is részeseivé válhatunk. Bár saját bevallása szerint Molnár Attila csak a saját kedvére „fotóztat”, örülhetünk annak, hogy természetének egy részét most közkinccsé tette egykori iskolájában. Azt mondja, szeretné tudatosítani a gyerekekben, hogy nyitott szemmel járva mennyi természeti szépséget lehet felfedezni közvetlen környezetünkben is. És ha megnézik a képeket, hátha kedvük támad nekik is a kirándulásokhoz, fényképezéshez is. E szerény célkitűzéseknél azonban sokkal többet nyújt a Gemenc ezer arca című kiállítás. A modern gépekkel ma már mindenki tud fényképezni, lényegét láttatni, megismételhetetlen pillanatokot, hangulatokat elcsípni és az örökkévalóságnak megörökíteni azonban annál kevesebben. Molnár Attila képeit látván magunk is halljuk a lábunk alatt ropogó avart, halljuk a vékony erdei patak csordogálását, és érezzük a kora hajnali napsugarak finom cirógatását. A Gemenc ezer arca c. kiállítás 2017. március 8-áig tekinthető meg az Eötvös József Általános Iskolában.

M. J.

E számunk tartalmából

- Gyalogosan a főtéren (Sarlós István forrásközlése)
- „Mi az, nektek nem kell a szovjet kapcsolat?” (Gergely Ferenc tanulmánya, 2. rész)
- 1956 – a magyar forradalom éve Afrikában (Szöges Ferenc visszaemlékezése)
- Hatvan év emigrációban (Kosztolányi Károly visszatekintése)
- „Tavaszz, tavasz, gyenge tavasz, ki füvet, fát megújítasz...” (Lex Orsolya írása)
- „Az öröm egyik nagykövete a könyv” (Sándor Boglárka interjúja Orbán Tiborral)
- Arany János és Baja (Mayer János írása)
- Mai ballada (Demény Péter verse)
- Már csak emlékeimben élnek... (Megemlékezés Gergely Józsefné Békei Irénről)
- Balatoni történet (Gergely Józsefné írása)
- Búcsú Mohayné Katanics Máriaától (Kovács Mária nekrológia)
- Leporolt helytörténet (Mayer János recenziója)
- Személyes történelem (Merk Zsuzsa könyvismertetője)
- Védendő védtelenek: a sárgafejű királyka (Nebojszki László írása)
- A Gemenc ezer arca (Molnár Attila fotói)

Gyalogosan a főtéren

Főterünk a két világháború közötti időszakban

■ Minden város életében meghatározó szerepet játszik a főtere, nagyobb társadalmi, politikai és családi eseményeinek központja. Baja város életében a Szentháromság tér – korábban Béke tér, a két világháború között Szent István tér – a mai napig meghatározó szabadtéri „rendezvényközpont”. A tér gazdasági jelentőségének egy speciális megnyilvánulása volt, hogy kora tavasztól késő őszig a mezőgazdasági munkák idején a városban élő napszámosok is itt gyülekeztek, a helyi gazdák által kínált alkalmi munkákra várva.

Baja város életében a két világháború között a foglalkoztatottak tekintetében még mindig meghatározó szerepet játszott a mezőgazdaság, bár folyamatosan visszaszorulóban volt. Az 1920-as népszámláláskor a város 22 709 főnyi lakosságából 6178-an éltek a mezőgazdaságból, ez 27% – Bajaszentistvánt is beleértve. Ez a szám 1941-re a 32 309 főnyi lakosságból 6990-re változott, ami 22%. A mezőgazdaságból élők közül a legrosszabb helyzetben az 1 holdnál kisebb területtel rendelkező szegényparasztok, cselédek, az időszakos mezőgazdasági bér munkából élő summások és zsellérek, valamint családjaik voltak. Számukra nem volt más lehetőség, mint elszegődni a gazdagabb földművesekhez idénymunkára. Az 1920-as népszámlálási adatok alapján Baján a mezőgazdaságban 2588 munkás és további 575 cseléd dolgozott, ezek a számok 1941-re lényegében nem változtak: akkor 885 állandó és 2394 időszakos fizikai munkást írtak össze Baján. – A népszámlálási kategóriák változásának elsődleges oka, hogy az 1941-es adatokat az 1970-es években dolgozták fel, és 1975-ben adták ki, az akkori népgazdasági kategóriáknak megfelelően.

1927-ben a városi napszámosok márciusban a szokott helyen, a Szent István tér és az Eötvös

utca sarkánál gyülekeztek, és egyre nagyobb létszámuk miatt már akadályozták a gyalogos közlekedést. A forgalom zavartalansága miatt többen panaszt tettek a Magyar Királyi Államrendőrség Bajai Rendőr-kapitányságán és a városi tanácsnál, végül a rendőrkapitány kezdeményezte a helyzet megoldását.

„2027/1927 köz. sz.

Tárgy: Szt. István tér és Br. Eötvös utca sarkán a gyalogközlekedés biztosítása

Városi Tanácsnak

Baja.

Beérkezett rendőri jelentések szerint, különösen az utóbbi időben a Szent István tér és Báró Eötvös utca sarkán a Gaál féle szabóüzlet előtt a munkaalkalomra várakozó napszámosok a gyalogjárdát állandóan elfoglalják és ácsorgásuk által a szabad gyalogközlekedést ott nagy mértékben akadályozzák.

A zavartalan gyalogközlekedés biztosításának érdekében azzal az indítvánnyal fordulok a t. Városi Tanácshoz, hogy ezen napszámosok részére várakozási, illetve tartózkodási helyül egy megfelelőbb és alkalmasabb helyet jelöljen szíveskedjék.

Erre a célra legmegfelelőbbnek az Árpád utcának a Kioszk és a városi bódé közötti részét tartom.

Baja, 1927. március 29.

A rendőrkapitányság vezetője

[olvashatatlan aláírás]

m. kir. rendőrfőtanácsos”

A városi tanács gyorsan reagált a rendőrség megkeresésére, és a következő alkalommal már napirendjére is tűzte a kérdéses ügyet.

„5479. szám kig. [közigazgatás] 1927.

A m. kir. államrendőrség bajai kapitányságának 2027/ köz. 1927. számú átírata a munkaalkalomra váró napszámosok gyülekező helyének máshol leendő kijelölése iránt.

Határozat.

Baja város tanácsa e megkeresés folytán a br. Eötvös u. és a Szt. István tér sarokról a munkaalkalomra váró napszámosok gyülekezőhelyét az Árpád utcába, a régi borpiacra, a fuvarosok közvetlen tőszomszédságába helyezi át.

Erről 1/ az államrendőrség kapitányságát, 2/ a rendészeti ügyosztályt értesíti.

Baja város tanácsának 1927. évi április hó 12. napján tartott üléséből.”

Az ügy viszont ezzel az egyszerű városi határozattal nem oldódott meg, ugyanis a lakosságból hárman a rendelet kiadása után 9 nappal írásban kérvénnyel fordultak a városi tanácshoz a főtérré való visszakertülés érdekében.

„Tek. Városi Tanács

Baja.

Maglai Lajos, Sama János és Toszunberger István bajai lakosok kérelme.

Munka alkalomra való várakozási helyül továbbra is a Szent István tér jelöltessék ki.

THJF. Baja Város Tanácsa, 1927. április 21. 6.634/1927

Tekintetes Városi Tanács

Baja.

Alulírott Bajai polgárok azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulunk a tekintetes Városi Tanácshoz, hogy az 5.479. kig. 1927 sz. alatt hozott határozatot vissza vonni szíveskedjék és a munkaalkalomra várakozó munkásoknak a Szent István téren való gyülekezői helyét továbbra is meghagyni szíveskedjék.

Mi alulírott Bajai lakosok kijelentjük, hogy a munkások fenti gyülekezői helyén a törvényben és szabályzatokban előírt rend betartásáért a felelősséget egyetemlegesen magunkra vállaljuk, név szerint Maglai Lajos /Baja, Eötvös u. 3./ Sama János /Baja, Pacsira u. 29./ és Toszunberger István /Baja, Róka u. 51. szám/.”

Kérését ismételve vagyunk

Baja, 1927. évi április hó 21-én

mély tisztelettel bajai lakosok.”

A beadványt a városi tanács érdemben nem tárgyalta, csak az augusztus 12-i tanácsülésen vették napirendre, de ott is elintézték annyival, hogy a piactér rendezése után ismét előveszik a kérdést. Az ügy folytatásáról nem maradtak fent iratok, még a levéltárba adás dátuma – ez egyben a végleges lezárását jelentette – sem került fel a beadványra. Feltehetően a már említett piactér rendezésekor ezt a kérdést a felek számára elfogadhatóan oldották meg, így sem a rendőr-kapitányságot, sem a városvezetést nem bombázták további beadványokkal az ügyben.

Sarlós István

„Mi az, nektek nem kell a szovjet kapcsolat?”

Egy könyv „csontváza”(2. rész)

■ Itt Moszkva, Moszkva beszél?

A rádió mint „hangos újság” a tájékoztatás/meggyőzés nélkülözhetetlen eszköze. Hírei minden másnál gyorsabban jutnak el a hallgatókhoz, bel-és külföldön egyaránt. Magyarországon 1944-ben kb. 1 millió előfizetője volt. Katonai érdekek miatt mind a nyilas kormányzat, mint a szovjet katonai parancsnokság begyűjtette a készülékeket, és rádióhallgatási tilalmat rendelt el. A Vörös Hadsereg, mint az élet valamennyi területén, elvett és adott egyszerre. A világvevő készülékekre vadászó „zabralók” mellett komoly segítséget nyújtott a rádiózás újraindításához. Az első adást 1945. május 1-jén sugározták. A Magyar Rádió ismét szabad! – hangoztatták az ünnepélyes megnyitón. Huszadikán a szovjet parancsnokság feloldotta a rádióhallgatási tilalmat. A rádió munkatársai, *Ortutay Gyulával* és *Schöpflin Gyula* műsorigazgatóval az élen, a SZEB folyamatos instruálása mellett nagy lelkesedéssel fogtak a munkához, a demokratikus magyar rádiózás alapjainak lerakásához. A meglévő korlátok, SZEB-direktívák, ellenőrök, a magyar politikai rendőrség megbízottainak jelenléte ellenére, kihasználva a pártszervezet gyengeségét, viszonylag szabadon alakíthatták a műsorszerkezetet. Kezdetből fogva sugároztak „orosz műsort” az országban állomásozó szovjet katonáknak. Megismertették a hallgatósággal az orosz humort, segíteni igyekeztek az orosz nyelv elsajátításában is. A műsorosztályok közül a legfontosabb szerepet az Agitációs- és Propaganda Osztály játszotta. Mivel a lemeztárat a nácik elhurcolták, a zenei műsorok anyagát a budapesti követségek lemez-ajándékai biztosították. A szovjet zenei életet a klasszikus orosz opera és balettzene, népdalok, kórusművek, háborús témájú operettek, indulók, katonadalok (menetdalok) és néhány, nagy ritkán felbukkanó tánczenei darab képviselte. Nagy sikert aratott pl. – *Karády Katalin* előadása nyomán – a *Gyevuska* vagy a *Szabad szél* c. operett partizánkórusa. Az írott sajtóhoz hasonlóan, jelentős erőket mozgósítottak a Szovjetunió története, a háborús küzdelmek és a békés építő munka bemutatására, a szovjet emberek mindennapi életének megismertetésére. Helyet kapott a rádió műsoraiban a szovjet testnevelés és sport is, szorgalmazva a kimagasló szovjet eredmények tanulmányozását, követését. Mindez elégtelennek bizonyult. 1947 őszén

a szovjet vezetés kemény, fenyegető kritikát gyakorolt a magyar kormánnyal szemben, mondván: eddig semmit sem tettek a Szovjetunió népszerűsítése, a pontatlan, félvezető közlések megakadályozása érdekében.

A fordulat kül- és belpolitikai feltételei ekkorra létrejöttek. A magyar népi demokrácia továbbépítését, a szovjet modell magyar változatának kialakítását, úgy tűnt, már semmi sem gátolja. A kultúra területén látványos változások indultak el.

Dolgozó, elég a porból...

1945-ben a sportban fellángoló amatőr-profi vitát az ál-amatőrség, a félprofizmus álságos gyakorlata követte. 1947-ben az ember-sportfogadásról és a belőle származó jövedelem százalékos megoszlásáról ütköztek meg a vélemények. Ennek nyomán indult útjára a totó. Megkezdődött a felkészülés a londoni nyári olimpiára, ahol a népi demokráciák küldöttségeinek, élen a Szovjetunió sportolóival, a rendszer magasabbrendűségét illető bizonyítania. 1946 után újabb lépések történtek egy Nemzeti Stadion felépítése érdekében. Tárgyalások folytak az angol-magyar labdarúgó mérkőzés megrendezéséről. A szovjet Torpedo Moszkva csapatát viszont, körültekintő előkészítés után, ünnepélyes körülmények között látta vendégül a magyar szövetség. A szovjet labdarúgásról szóló eddigi beszámolók igaznak bizonyultak: gyorsak, kemények, gólerősek, komoly ellenfelek. A szomszédos baráti országok csapatainak magyarországi szereplése minden esetben gondot okozott a rendezőknek és a rendőrségnek.

Volt, amikor Rákosi Mátyás személyes fellépésére is szükség volt. Útjára indult a csodacsapat. Az MKP és az SZDP meghirdette messze tekintő sportpolitikai programját, amely a nemzetközi kapcsolatok további szélesítését is ígérte. Ezen, kimondva-kimondatlanul, mindkét

munkaspárt elsősorban a Szovjetuniót és a népi demokráciákat értette. 1948, a centenárius éve a népi-bajnokságoknak, a Népstadion építése megkezdésének és a londoni olimpiai győzelmeknek (10 aranyérem!) az éve volt. A világraszóló sikerek kezdtek elhomályosítani a politikai és a sportvezetés látását. A figyelem és az erők összpontosítása egyre inkább az élsportra irányult. J. V. Sztálin biztatta a szovjet sportolókat: mindenkinél fussatok gyorsabban, ugorjatok magasabbra és messzebbre! Az SZKP vezetése kettős feladatot írt elő a sportvezetés számára: a tömegsport állandó fejlesztését és a világcúcsok rendszeres túlszárnyalását. Minden szocialista ünnep, kiemelkedő politikai esemény alkalmat adott világcúcs-döntések felajánlására. A szovjet példa követése erre az útra kényszerítette a baráti országok sportvezetését, sportolóit is. Ebben a versengésben az „imperialisták” és a szocializmust képviselő sportolók és eredményeik rendszeres szembeállítására kötelező volt. A londoni olimpiáról is két film készült, egy angol és egy magyar változat. Utóbbit *Tatától Londonig* címmel vetítették. A szovjetek örültek a magyar sportsikereknek (ha nem velük szemben aratták), mert azt a szocialista sport győzelmeként könyvelték el. Az 1949-es VIT sportversenyeken is vállaltva küzdöttek. A Népsport és a Képes Sport munkatársai,

Ortutay Gyula, az új rádiózás irányítója

a politikai lapok sportrovatainak vezetői – kimerítve a magyar nyelv gazdag lehetőségét – dicsőítették a szovjet sportvezetést, a sportolók szerénységét, segítőkészségét. A szovjet sportolók megjelenését a világ sportversenyein történelmi fordulatként könyvelték el. Ódát zengtek Szásárról, aki bolsevik lévén nem ismer lehetetlent. A kosárlabdaedzőről, aki sohasem korholja játékosait. A kolhozban dolgozó lányokról, akik „szántás közben” röplabdázással frissítik fel magukat. Egy szó mint száz, idézték egyik interjúalanyukat: „*Szerencsés vagy, hogy a nagy Sztálin korában élsz!*” Ezekben az években vált divattá az üdvözlő táviratok küldése a politikai vezetőknek, egy-egy győzelem után. A bajnokokat pedig „a sport sztahanovistáinak”, sportoló munkásnak nevezték, körbehordozták az országban; beszámolókat, bemutatásokat tartattak velük. Olykor indultak a helyi MHK-versenyeken is. Ilyen légkörben kezdődött a legfelső sportvezetés szovjet tanácsadók tevékeny részvétele melletti gyökeres átszervezése. A nyomában megszülető *Országos Testnevelési és Sport Bizottság* (OTSB, élén a félhomályos mozgalmi múltú *Hegyi Gyulával*) szervezeti és működési szabályzata alapján a magyar testnevelési és sportmozgalom korlátlan hatalmú irányítója lett. A sportszövetségek, a választott testületek eddigi mozgástere, a döntésekbe való beleszólási joga jelentéktelenné zsugorodott. Az éves sportnapárak összeállításába, véglegesítésébe, végrehajtásának ellenőrzésébe nem szólhattak bele. Egyesületek megszűnéséről, összevonásáról, újak alakításáról, elnevezésükről – nem

egyszer szovjet egyesületek nevének átvételével – a csúciszerv elnöksége döntött, az MDP illetékesei, közöttük sokáig *Farkas Mihály* állásfoglalása nyomán. A szovjet tanácsadók sugallták az egy falu – egy sportkör szisztémát is. Ez a központosítás, a tervutasításos rendszer alkalmazása a sport és testnevelés területére ugrásszerűen növelte a bürokráciát, nehézkessé tette az ügyek intézését, elsorvasztotta az öntevékenységet, eltorlaszolta a helyi kezdeményezések útját. Mindvégig megoldatlan maradt a pénzügyek szakszerű kezelése, a korszerű, jó minőségű sportszerek hazai gyártása, az olimpiákra való felkészülés minden tekintetben (pl. orvosi ellátás, élelmezés) a szükséglethez igazodó biztosítása. A sportkörök vezetőségének újraválasztása alkalmat adott a „befurakodott ellenség” eltávolítására, az új, szovjet minta alapján készült fegyelmi szabályzat pedig a korábbi szerepét játszotta.

Az élsport tömegbázisának biztosítása érdekében, a szovjet GTO mintájára megszervezett és többször átalakított MHK (Munkára, Harcra Kész) mozgalom papírhalmazokat (jelentések, statisztikák, körlevelek stb.) eredményezett, eredeti célját – a sikere érdekében kifejtett hatalmas propaganda ellenére – meg sem közelítette. Ugyanakkor az iskolai sportot, amely mindenkor az utánpótlás-nevelés nélkülözhetetlen része volt, háttérbe szorította a VKM törekvései ellenében. A szovjet tanácsadók a Testnevelési Főiskola átszervezésében is meghatározó szerepet játszottak. Kézbe vették a Neveléstudományi Tanszéket, radikális eszközök alkalmazásával lényeges

változást idéztek elő a hallgatók szociális összetételében. Ők tartottak előadást magyar sportvezetőknek a hazai testnevelési és sportmozgalom helyzetéről, feladatairól, kezdeményezték a munkaverseny megindítását. Az ideológiai tárgyak oktatása az eddiginél jóval nagyobb szerepet kapott. A sporttárgyú szovjet játékfilmek megihlették a magyar alkotókat is. A nagyszerű *Civil a pályán* a halva született MHK-mozgalomba igyekezett lelket lehelni. A sporttudomány nyelvészei pedig az egységes sportnyelv használata érdekében összeállították a Sportszótárt. Aggasztó lemaradás a sportolók marxista-leninista nevelése terén mutatkozott, egyre nagyobb hiány pedig az anyagi ellátásban. A bürokratikus krajcároskodás és a tervszerű pazarlás egyszerre jellemezte, zavarta és fékezte a sportmozgalmat. A finn fővárosban, Helsinkiben megrendezett „békeolimpia” 16 aranyérme fokozta a politikai és sportvezetés vakágát. Nem akarták/merték visszafogni a sport egyre sebesebben száguldó szekerét. Nem voltak képesek elfogadtatni önmagukkal, hogy az út végén szakadék tátong. A sajtó decemberben azt hangoztatta: „*a sztálini fény a jövőbe világít...*” Ha ez igaz, észrevették volna, amit a szovjet sportvezetés Helsinkit követően már érzékelt. A magyar párt- és sportvezetés bizonyos tényezői, ha óvatosan is, de lépéseket tettek a sztálinista-rákosista kemény vonaltól való távolodás érdekében. 1953. február 11-én Magyarország moszkvai nagykövetségén megbeszélés folyt a két ország sportszervei közötti kapcsolat alakulásáról. A szovjet tárgyaló fél, *Szoboljev* elvtárs megállapította: „*A kapcsolat a két ország sportszervei között az olimpia óta megromlott. Úgy néz ki (...), hogy a nagy sikerek miatt a magyarok nem érzik szükségét az együttműködésnek.*” A tárgyalásról készült jelentés készítője, ellenkező tények sorlását követően, megállapította: „*Első ízben történik meg 1946 óta, hogy észrevételt tesznek a szovjet elvtársak a kapcsolatok terén.*” (sic!)

Példakép: Sztanyiszlavszkij

A színházi világ vezetői előtt már 1946-ban kétségtelenné vált, hogy az államosítás elkerülhetetlen. Ennek bekövetkeztéig a kulturális kormányzat a színházak állami támogatásával, annak esetleges megvonását kilátásba helyezve igyekezett befolyásolni a műsorpolitikát. A szakszervezetnek 2500 aktív és 500 nyugdíjas tagja volt. Az Operaház dolgozói egységesen léptek be. Ez a létszám 1948-ra már 4500-ra nőtt. A műsorpolitika és a közönségszervezés érdemi változásokat hozott a színházlátó-

A magyar csapat az 1948-as londoni nyári olimpia megnyitóján

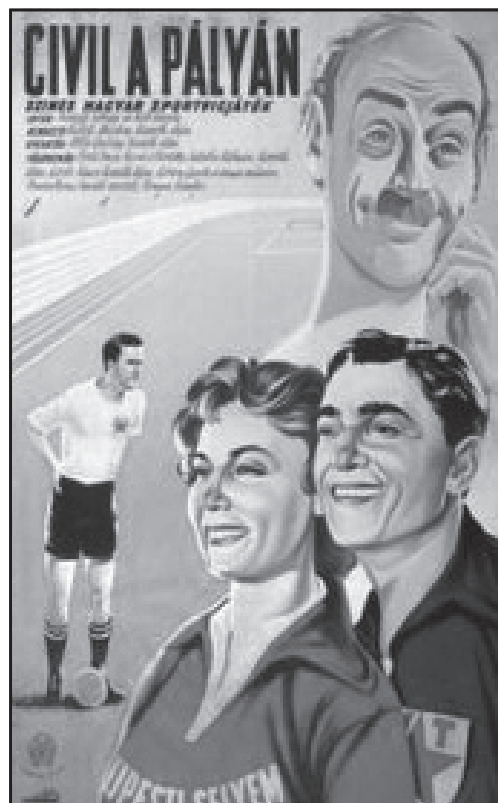
Egy „haladó szellemű” színdarab az 50-es évekből

gató közönség szociális összetételében is. 1948-ra a jegyvásárlók, színházlátogatók harmada munkás és paraszt volt. A műfaji arányok nem közelítettek a hivatalos törekvések által megjelöltekhez. Az 1948/49-es évadban az operett volt az uralkodó. A színházi élet vezetői az előadások által kiváltott közvetett hatásokban bíztak, nem minden alap nélkül. Az 1949 augusztusában bekövetkező államosítás a gyökeres változások alapfeltételét teremtette meg. Ettől kezdve magánvállalkozóknak nem adtak ki működési engedélyt. Lendületet vehetett a szovjet kapcsolat kiépítése. Ezt a bonyolult feladatot a színházak vezetése heves személyi harcok, a párt- és állami vezetés részéről történő direkt beavatkozások közepette igyekezett megoldani, pártszervezeteik ellenőrzése, segítése, közbeavatkozása által.

Probléma adódott nap mint nap. A *Sík Endre*-fordítás körüli vita 1949 késő ősziére minősíthetetlen hangnemben folyó veszekedéssé durvult. Az alkotó Révai Józsefhez fordult segítségért. Levelében hangoztatta: a darabot Major, Háy és Hont is elfogadta. Álláspontjukat írásban közölték a VOKSZ-szal. Az SZMT könyv formában kiadta, a rádióban többször sugározták, ám a Madách Színház – anyagi okokra hivatkozva – nem tűzte műsorára. Az Ifjúsági Színház azonban elő fogja adni. De neve, mint a mű fordítójáé, nem szerepel. *Örkény István* levélben közölte vele, *Egry* őt bízta meg a mű fordításával, egy nyers német fordítás alapján, „és valami *Devecseri Gábor* írt hozzá verseket is. Ezt fogják előadni, mivel az ő verses fordítása nem használható”. *Sík* a továbbiakban *Egry* és *Örkény* lépéseit

„aljas, felháborító, gengszter merényletnek” titulálta. Egy nem hátrált. *Vas Istvánt* akarták felkérni a mű fordítására. Ezzel az MSZT nem értett egyet. Végül az MSZT engedélye nyomán, *Fogarasi* német fordítását alapul véve *Örkény István* magyarította a darabot. Bemutatóját az 1949/1950-es évadban tartották, a Nagymező utcában 1949-ben megnyílt Ifjúsági Színházban. A nagyhírű Moszkvai Művész Színház társulatát minden népi demokrácia kulturális/színházi közössége – színészek, rendezők, dramaturgok, díszlettervezők és nézők – szerette volna megnyerni vendégszereplésre. Szabályszerű vetélkedés indult értük. Major Tamás az 1948-as szovjet-magyar kulturális hónapot alkalmasnak tartotta meghívásukra. Révai Józsefnek írt javaslatában a cél elérése érdekében a diplomáciai úton történő kezdeményezést tartotta gyümölcsözőnek. „*A világ minden színtársulata közül ez az – érvelt Major –, amellyel való kivételezett kapcsolat az egész magyar színészetet igen előnyösen befolyásolná.*” A VOKSZ-szal előzetes tárgyalásokat folytatott. Úgy látja, van bennük erre hajlandóság. A siker érdekében diplomáciai úton kellene a kérést előterjeszteni. Sajnálatos lenne – zárta sorait Major –, „ha ezúttal is hátrányos helyzetbe kerülnénk.” A Külügyminisztérium házon belül alapította meg 1949 márciusában, hogy a Társulat magyarországi fellépését „könnyűszerrel el lehetett volna érni”, mivel a közelmúltban Prágában léptek fel, s hazafelé útba ejthették volna Budapestet is. A „hátrányt” ezúttal

sem sikerült ledolgozni. A színház emberei is könnyen bajba kerülhettek, ha nem követték nyomon a nemzetközi és hazai politikai eseményeket, tendenciákat, a hatalmon belüli erőviszonyokat és azok módosulását. Az elvtársból pillanatok alatt imperialista ügynök válhatott, a testvéri harcostársból ádáz ellenség. Ezt az állandó bizonytalanságot példázza a Nemzeti Színház műsortervében szereplő két szovjet darab megítélése is. Major Tamás írta Révai Józsefnek 1949. szeptember 21-i keltezésű levelében: a Nemzeti műsortervében szerepel két szovjet darab, „*dramaturgiánk megítélése szerint a most folyó trockista pör következtében elvesztette aktualitását... a napi események mellett elhalványodik, és bemutatásával nem érnék el a kívánt eredményt.*” Helyette *Pavlenko Boldogság* c. színjátékát tervezik színre vinni. A növekvő számú közönség „reakciós” elemei, akárcsak a sportpályákon vagy a moziban, élénken reagáltak a szovjet-magyar viszonyra érvényesnek érzett szövegekre, képsorokra, bírói ítéletekre. Nemcsak megjegyzésekkel, tapssal, közbekiáltásokkal, hanem a színhely elhagyásával is. A Belvárosi Színházban 1949. november 26-án a *Hétköznapi hősei* c. szovjet darabot játszották. A második felvonás elején egy 12 éves – mint kiderült, fogadott gyermek – csúzlival U-szöveget lőtt a színpadra. A Törökországból nemrég hazatért apát az ÁVO vonta felelősségre.

Egy sikeres kurzusfilm az 50-es években

A népi demokráciával egyébként is nehezen barátkozó diák ifjúság (középiskolások és a felsőfokú oktatási intézmények látogatói) különösen nehezen viselte a szovjeteket idealizáltan bemutató művészi produkciókat. Sokszor „vattaként”, tehát az üresen kongó nézőterek benépesítésére rendelték ki őket. Az ilyen alkalmakkor gyakori volt a rendbontás, ami a fellépő színészeket elkészerítette. Az Ifjúsági Színház igazgatójának kellett védelmébe vennie a fiatalokat, mondván: nevelni kell őket, nem pedig kitiltani. Az éretlen nebulókat *Az ember tragédiája* paradicsomban játszódó jelenetében Éva ösanyánk idomai, nem pedig az eredendő bűn mibenléte és következményeinek súlya foglalkoztatta. A pöttömnyi magyarokat *Obrascov* báb-színháza, a nagybacsákat az Úttörő Színház, a serdülőket pedig az Ifjúsági Színház igyekezett „új emberré” nevelni. Bemutatták nekik a *Legény a talpán*, *Az apák ifjúsága*, a *Sérelem*, a *Harmadévesek*,

az *Új ember kovácsa*, *Az acélt megedzik* c. darabokat. Az úttörőkorúak pedig megtekinthették a *Csodák országa*, a *Tamás bátya kunyhója*, a *Haza akarok menni*, *Az ezred fia*, a *Vörös nyakkendő*, a *Pányuska iskolája* és a *Mesterek városa* c. darabokat. A legtöbb szovjet darabot ebben a színházban az 1951/1952-es évadban mutatták be. Az öt premierből három szovjet szerző műve volt. A magyar színpadi művek, de a filmek külföldi (szovjet és népi demokratikus országokban történő) bemutatása esetében is komoly gondot okozott a túlzott nemzeti érzékenység, a magyar történelem ismeretének hiánya. Ezek magukban rejtették a félreértés/félremagyarázás lehetőségét, az egyébként is lappangó feszültség fokozódását. Ilyenkor drasztikusan bele kellett avatkozni a művek eredeti szövegébe, szerkezetébe, egyes jeleneteibe. *Erkel Ferenc* operái vagy a *Rákóczi hadnagya* c. történelmi tárgyú film sorsa jól példázza ezt. A sok csetlés-botlás ellenére az ország-

gyűlés 1950. decemberi tárgyalásai alkalmával büszkén jelentették be a honatyák: a színházakból és a mozikból kiszorultak a „leket mérgező” alkotások. A Szege-di Állami Színház staggione társulatának igazgatója bemutatta a következő évad műsortervét Révai Józsefnek, aki csalhatatlanságába vetett hittel adott útmutatást filmnovella-írónak, szobrásznak és neves zeneszerzőnek egyaránt. Amikor meglátta a *Walkürt* a bemutatandó dalművek között, csak annyit mondott: „*Walkür? Nem! Helyette kerüljön színpadra a Hovanscsina!*” A szovjet balett méltán váltott ki csodálatot hazai művelőiből, rajongóiból. Vezető balettművészeink többször és viszonylag hosszú időn át tanultak a Szovjetunióban, a magyar Operában pedig neves balettmester vett részt a művészi munkában. A felszín 1952-ben azt mutatta, hogy a magyar színházi életben minden rendben van.

- Folytatjuk -

Gergely Ferenc

1956 – a magyar forradalom éve Afrikában

■ *Az alábbi sorok írója, FRANCIS SOGES 1923-ban született Baján, Spitznagel Ferenc néven. (Édesapja a neves bajai építőmester-építészmérnök, Spitznagel János, a Déri-kerti hősi emlékmű egyik alkotója volt.) 1933-35 között az ausztriai Feldkirchenben egy katolikus internátus diákja volt. A nevét később családjával együtt Szögesre magyarosító szerző már feldkirchi éveiben az Ígéret Földjeként tekintett az Egyesült Államokra. A család már régebben is fontolgatta az ország elhagyását. A szerzőt – aki Budapest ostromát 1944 végén személyesen is átélte – Párizsba akarták küldeni, ahol műszaki tanulmányokat tervezett. 1947. november 2-án a velencei vonattal hagyta maga mögött Magyarországot, de 1948-ban már Belgiumban élt, ahol bevándorlási engedélyt kért Amerikába. 1950-ben a belga gyarmatügyi miniszter kezdeményezésére Kongóba utazott, ahol hét évet töltött. Az időszak végén már jól látszott, hogy a gyarmati rendszer összeomlik. Ekkor családjával együtt ismét beadta az amerikai vízumkérelmet. Miután 1960-ban Kongó független lett, Amerikába, a kaliforniai Mill Valley-be költözött. A Világbanknál kapott állást, ahol egészen 1984-es nyugdíjazásáig dolgozott. Jelenleg a pennsylvaniai Lewisburgban él belga származású feleségével. Az alábbi írásban azt meséli el, miképp élte meg 1956-ban, Afrikában a magyar forradalmat.*

Az 1950-es évek közepén komoly politikai változások sora söpört végig Afrikán. A gyarmatok függetlenségi mozgalma utolsó szakaszába érkezett, és kiterjedt a teljes afrikai kontinensre. 1955. április 24-én a bandungi konferenciával létrejött az „el nem kötelezett országok” csoportja, melyet később a „harmadik világnak” neveztek. A konferenciát három politikus: *Nasszer* (Egyiptom vezetője), *Nehru* (India) és *Szukarno* (Indonézia) vezette. Nem csupán elkerülhetetlennek, hanem igazságosnak is tartottam ezt a történelmi folyamatot. Szimpatizáltam a felszabadulási mozgalommal. Ösztönösen kapcsolatot éreztem a harmadik világban élők és a Közép- és

Kelet-Európában élt őseim sorsa között. A harmadik világ függetlenedésében saját felszabadulásomat láttam.

Ha az 1950-es évek elejét Kongóban az eufória, majd az optimizmus és a fejlődés jellemezte, akkor a második felét visszaesés és letargia uralta. Az évtized közepére a munkanélküliség terjedésének előjeleit figyelhettük meg, amint az emberek munkát keresve házról házra jártak. Bandung után megszorodtak a Kongó jövőjét illető elméletek és tervek, de a vitákat kevés bölcsesség, annál több zűrzavar jellemezte. Amint az várható volt, a jóslatok egyike sem járt még a valóság közelében sem. Általában a függetlenség fokozatos (szaka-

zos) elnyerését várták, az »*Independence immediate*« (azonnali függetlenség) nem szerepelt az elképzelések között. Ám *Renée* (a szerző felesége – a szerk.) és én alaposan felkészültünk a gyarmatot fenyegető összeomlásra. Ismét tervezgetni kezdtük, hogy az Újvilágba költözünk.

A harmadik világ politikai eseményei lenyűgöztek. A kudarcra ítélt Musza Dag-affért (a Musza Dag államosította az iráni olajszelektort) Iránban a Nyugat bábjának, *Reza Pahlavi* sah uralmának visszaállítását követte. Afrikában a népi vezetők közül új nemzetek alapító atyái lettek: *N’Krumah* Ghánában, *Julius Nyerere* Tanganyikában, *Jomo Kenyatta* Kenyában. A kenyai maumau lázadó mozgalom egyre inkább félelemmel töltötte el a Kongóval határos területeket.

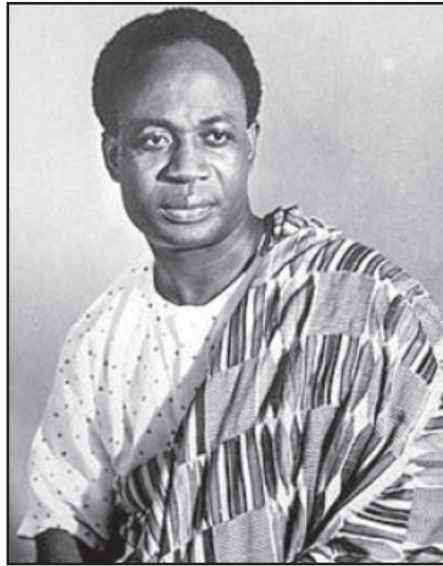
A franciák „*guerre d’Indochine*”-je (*indokínai háborúja* – a szerk.) a Dien Bien Phu-i vereséggel zárult, a „*guerre d’Algerie*” (*algériai háború*) pedig az algériai Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) győzelmével. Bár az indokínai Viet Kong, illetve az algériai *Ahmed Ben Bella* és fellaga harcosainak politikájával nem feltétlenül értettem egyet, céljaikkal azonosulni tudtam. Ha eltekinthünk a politikai eszméktől, ezek a gyarmati háborúk valójában nemzeti függetlenedési harcok voltak. Magyarországon a kommunista kizsákmányolás és rémuralom tetőpontjára ért. A cenzúra miatt a szüleimmel

való kapcsolatunk a banalításokra szorított. Csak később tudtam meg, hogy apámat fizikai kényszert is magába foglaló rendőri megfélemlítéssel az ÁVH besúgói közé kényszerítették. Egy napon, amikor a városban járt, két izmos ávós megragadta a járdán, egy autó hátsó ülésére kényszerítették, majd sietősen a budai hegyekbe távoztak a városból. Egy kihalt útszakaszon megálltak. Az ávósok különféle légből kapott múltbéli politikai és gazdasági természetű vádakkal kezdték fenyegetni. Hogy ezekről a jövőben ne essék szó, az ávósok azzal bízták meg, hogy heti rendszerességgel jelentéseket írjon az ÁVH-nak: minden kapcsolatáról és találkozásáról, minden beszélgetésről, melyekben részt vett vagy hallott róluk, be kellett számolnia.

A rendőrségi és kémhálózat a teljes magyar társadalmat behálózta: minden polgár a priori bűnösnek számított, és mindenki másnak ki kellett őket kémlelnie. Apám nem tudta elviselni ennek a szörnyű kötelességnek az érzelmi terhét. Pszichoszomatikus tüneteket produkált, voltak rövid idegösszeomlásai és szívpanaszai. Hogy csökkenjen a stressz, szüleim – sok más családhoz hasonlóan – minimálisra csökkentették szociális kapcsolataikat. János testvéremet több évre börtönbe zárták egy naiv határátlépési kísérlet miatt. Feleségével, Marikával egy, az osztrák határ közeli városba taxizott. Biztos módja volt ez annak, hogy elkapják és letartóztassák őket. Így is lett. Egy alkalommal a kormány bejelentette, hogy a foglyok fellebbezhetnek ítéletükkel szemben. A testvérem elég okos volt hozzá, hogy csapdát lásson a zsarnoki rezsim előzékeny kezdeményezésében. Nem ébresztette fel az alvó oroszánt. Elmesélte, hogy egyik rabtársa, egy fiatal idealista fellebbezett, ügyét újratárgyalták. A végkimenetel cinikus volt: egy este az örök a fiatal férfit elvezették, majd hidegvérrel agyonlőtték.

Ahogy szüleim egyre idősebbek lettek, a rezsim egyre kevesebb hasznot látott bennük. Így megengedték, hogy kivándorlási kérelmet nyújtsanak be. Mi elintéztük nekik, hogy Belgiumba engedjék őket, és küldtünk nekik egy Budapest-Brüsszel repülőjegyet a Sabena járatára. Az indulást 1956. október végére tűzték ki.

A Szabad Európa Rádió és más politikai médiumok Kelet-Európába rendszeresen felforgató propagandát sugároztak, amelyben a Nyugat támogatását ígérték, amennyiben a disszidensek megteszik az első lépést. A rutinszerű ösztönzés ellenére a világot teljesen váratlanul és készületlenül érte a szovjet hatalom ellen lázadó magyar forradalom híre. A forradalom a Műszaki

Az afrikai függetlenségi mozgalmak két vezére:
Kwame N'Krumah (Ghána) és Jomo Kenyatta (Kenya)

Egyetem hallgatóinak politikai nyilatkozatával kezdődött, és pillanatok alatt futótűzként söpört végig Budapest városán és az egész országon.

1956. október 23-án történt, egy napsütéses napon. Amikor aznap este a kongói rádiót hallgattam, mondtam Reneé-nek, hogy valami történik Magyarországon, de először nem akartam hinni a fülemnek. Aztán megtudtam az igazságot. Az egész városból hívtak telefonon, különféle módon viszonyulva a hírekhez. Hamarosan behívtak a luluabourgi telekommunikációs központba, hogy fordítsam a Magyarországról érkező híradásokat.

A magyar forradalom története jól ismert, magasztalják spontaneitását, hősiességét és tragikumát. Felesleges lenne most történetét részleteznem. A hírek rettenetesen megborogtattak, ugyanakkor eluralkodott rajtam a katasztrófa előérzete is. Sokan biztosítottak a magyar ügy iránti túlárado rokonszenvekről, kifejezték jókívánásaikat a magyar ügy sikeréhez. Kérdeztek, mit gondolok, milyen esélye van annak, hogy győzzön a forradalom. Válaszomat egyszerű kérdésben foglaltam össze. „*Felkészültünk rá, hogy katonai segítséget nyújtsunk nekik?*” Ez nyilvánvalóan túl nagy kérdés volt. Arra jutottam, hogy az oroszoknak nem lesz más választása, mint vérbe fojtani a forradalmat. Bármennyire lehangoló is volt, következtésem igaznak bizonyult.

Személyes életembe a magyar forradalom két fontos változást hozott. Először is, a forradalom bukását követően, amint a szovjet hadsereg elárasztotta az országot, megindult a magyarországi menekültek áradata. Üzenetet kaptam, hogy szüleim, valamint testvérem és felesége Ausztriába érkeztek.

Gyalog lépték át a határt. Szüleim a Sabena járatával folytatták útjukat Bécsből Brüsszelbe. Egymást követték a telefonhívások, amelyek arról értesítettek, hogy *Miskolczy Laci* és családja kiment, hogy *Zsótér Tamás*, *Katanics Gyurka* és sok más barát is „disszidált”. A történelemben új lap következett.

Másrészt a forradalom ismét felemelte a magyar nevet. Magyaroknak lenni innentől egyet jelentett a „szabadságharcossal”. Személy szerint én semmit sem változtam, ám a történelmi esemény miatt én is más fényben tűntem fel – micsoda iróniája a sorsnak!

Előérzetem nem csalt – a magyar forradalom tragédiába torkollott. A történészek visszatekintve egyre inkább úgy vélik, hogy ha a Nyugat katonai támogatást nyújtott volna a forradalomnak, az oroszok engedtek volna, és másként fordul a történelem. Az Egyesült Államok ekkorra óriási stratégiai fölénybe került a Szovjetunióval szemben. Ahelyett azonban, hogy szembefordultak volna a szovjetekkel, Franciaország és az Egyesült Királyság Izraellel karöltve felelőtlenül megtámadta Egyiptomot, hogy megszerezzék a Szuezi-csatorna fölötti ellenőrzést. A szuezi válság elvonta a világ figyelmét, ami elősegítette a szovjetek döntését, hogy összezúzzák a magyar ellenállást. A szovjetek így további több mint három évtizedre képesek voltak megerősíteni dominanciájukat, egészen a Szovjetunió 1989-es bukásáig. Időközben a Suez elleni neoimperialista támadás is kudarcba fulladt.

Francis Soges (Szöges Ferenc)
Angolból fordította: Mayer István

Hatvan év emigrációban

Sipos Loránd grafikája

■ A naptár 2017. január 26-át mutat, s ennél a dátumnál megállok egy pillanatra, és emlékezem. Szinte hihetetlen, hogy már hatvan esztendő múlt el 1957. január 26. óta, amikor egy fagyos, hideg téli éjszakán, hómezőkön átgyalogolva, fájó szívvel elhagytam Magyarországot. Hatvan esztendő hosszú idő. Harmincéves fiatalember voltam akkor, tele energiával. Ma, túl a kilencvenen, bizony már erősen érzem az élet súlyát.

Akkor nem a kalandvágy vagy egy jobb élet kilátása késztetett erre a lépésre. Választanom kellett: visszatérés a börtönbe vagy szabadság? *(A szerző az ún. bajai kommunistaellenes összeesküvésben való részvétele miatt szenvedett börtönbüntetést, fogságából az 1956-os forradalom napjaiban szabadult – a Szerk.)* Vértől szívvel, sokáig ingadozva végül is a szabadságot választottam. Nem volt könnyű elhagyni harminc évem múltját, a gyermekévek és az ifjúság kedves emlékeit, szeretett szüleimet, rokonaimat, számos barátomat, és nekivágni egy számomra ismeretlen világnak.

Az utolsó állomás szülőhazámban szeretett városom, Baja volt. Miután Kecelen elbúcsúztam a szüleimtől, január 24-én Bajára utaztam, mert tudtam, hogy ott segítők barátokra találok. Dr. Antony Jánosékhoz mentem, akik azonnal megértették és helyeselték szándékomat. Segítettek olyan

embert találni, akivel eljuthattam a jugoszláv határig. Dr. Antony Jánosné talált jó megoldást: egy bátor vasutas, Rigó Ferenc vállalta, hogy lejuttat Hercegszántóra, a határállomásra.

Január 26-án délben Antonyéknál elfogyasztottam utolsó ebédemet Magyarországon, elbúcsúztam hűséges barátainktól, akikre minden nehézségben számíthattam, és kimentem az állomásra. Ott találkoztam Rigó Ferencel. Az állomás tele volt karhatalmistákkal, akik menekülőkre vadásztak. Miután én vasutas egyenruhában voltam, amelyet egy kollégámtól kaptam (az enyémet letartóztatásomkor elvitte az ÁVH), nem keltem feltűnést. Rigó Ferenc volt a Baja-Hercegszántó vonat felelőse, így bevitt a szolgálati kocsiba, mondván, oda a karhatalmisták nem jönnek be ellenőrizni. A szolgálati kocsiban utazott egy másik „vasutas” is, akiről hamarosan kiderült, hogy nemrég szintén politikai fogoly volt. A karhatalmisták minden vagonban ellenőrizték az utasokat, miután a szerelvény megindult Hercegszántó felé. Néztem a jól ismert várost, amint lassan elmaradt mögöttünk. A vonat minden megállóhelyen megállt. Máriakönyén, ahol már nem volt ellenőrzés, újabb utasok szálltak fel a szolgálati kocsiba. Egy házaspár két kisfiúval és egy asszony 8 hónapos kisbabával, aki egy nagy ruháskosárban aludt. Ők is Rigó Ferenc pártfogoltjai voltak. Sötét estével értünk a végállomásra, Hercegszántóra. Ott a karhatalmisták már várták a vonatot, és minden leszálló utast ellenőriztek, majd végigjárták a szerelvényt, keresve, nem maradt-e valaki a kocsikban. A szívünk izgalomtól dobogott, de a szolgálati kocsiba nem jöttek be. Dolguk végeztével elmentek, mi pedig megkönnyebbülve sóhajtottunk fel, hogy megint baj nélkül túljutottunk egy nehézségen. Átmentünk lepihenni egy párna kocsiba. Este 8 óra felé jött egy váltóőr, Péter, akivel Rigó Ferenc megállapodott, hogy kikísér minket a faluból, és megmutatja, merre folytassuk utunkat, amely a szántóföldeken át vezetett a jugoszláv határ felé. Szerencsére nem találkoztunk senkivel. Amikor kiértünk a falu szélére, Péter mutatott egy fényes csillagot, mondván: az mutatja a déli irányt, amelyet követnünk kell, hogy 4 km után elérjük a határt, amelyet egy sövény képez. Mondta, hogy kerüljünk el minden házat, mert ott határőrök tartózkodhatnak. Ezután elbúcsúztunk Pétertől, aki visszament a faluba, mi pedig nekivágtunk a hó borította mezőknek, hogy

folytassuk utunkat ismeretlen végzetünk felé. A kis csapat hat személyből állt, Fock Béla és felesége két kisfiúval, Várfi Istvánné kislányával, Ildikóval valamint jómagam képeztük az együtttest. Nekem csak egy kis aktatáska volt az összes csomagom, benne egy váltás fehérnemű, törülköző, borotva, így segíthettem Várfi Gabinak vinni a ruháskosarat, amelyben csendesen aludt a kis Ildikó, nem sejtve, milyen változás történik fiatal életében.

Vagy két óra hosszat gyalogoltunk, néha térdig süllyedve a hóba, néha a kis 3 éves Lacikával a nyakunkban, és még mindig nem láttuk a határt jelző sövényt. Közben sűrű köd ereszkedett le a tájra, elvesztettük vezérlő csillagunkat, így csak vaktában mentünk dél felé, félve, hogy elvettük az irányt, és beleszaladunk a határőrök karjaiba. Megálltunk egy kicsit pihenni, mert fárasztó volt a nagy hóban járni, majd ismét megindultunk a helyesnek vélt irányba. A ködben csakhamar kibontakozott egy sövény formája: végre elértük a határt! Elérkezett a döntő lépés: átlépni szülőhazánk földjét, amelyet talán soha nem láthatunk viszont. Egy pillanatra visszaneztünk, bár sokat nem láhattunk a ködben, könnyes szemmel tettük meg az utolsó lépéseket hazánk földjén, majd átléptünk a sövényen. Most már Jugoszláviában voltunk, és nehéz szívvel, de kissé mégis megkönnyebbülve folytattuk utunkat a közeli erdőben.

Hamarosan észrevettünk egy kis fényt; gondoltuk, erdészházhoz értünk. Becsöngettünk, a gazda kijött, és kinyitotta a kaput. Tudta, hogy magyar menekültek lehetünk, mert akkoriban gyakori eset volt az arrafelé. Szerencsénk volt, mert tudott magyarul, így könnyen szót értettünk egymással. Behívott bennünket a házba. A kinti hideg után jól is esett felmelegednünk. A gyerekeket lefektették az övéik mellé egy nagy ágyba, mi pedig reggelig beszélgettünk a háziakkal egy kis pálinka mellett, amelyet még Baján kaptam az útra.

Csak amikor reggel kimentünk, vettük észre azt, hogy nem erdészházban, hanem a falu szélső házában voltunk, a többi a nagy köd miatt éjszaka nem is láttuk. A gazda bekísért minket a vasútállomásra, és átadott a csendőröknek. Már jó néhány menekült volt ott. Vonatra szálltunk, és bementünk Zomborba, ahol – miután felvettük az adatainkat – a tűzoltó-laktanyában helyeztek el minket. Megkezdődött öt hónapos jugoszláviai tartózkodásunk, amelyet több táborban töltöttem el.

Jugoszláviában nagy segítségemre volt rokonunk, *dr. Kosztolányi Árpád* (az író Kosztolányi Dezső öccse), akit édesapám értesített ottlétemről. Telefonon megkerestek, és csomagot meg néha egy kis pénzt is küldtek, ami bizony jól jött, mert a hozott kevés pénzem már régen elfogyott. Két lányuk, *Éva* és *Teri* meg is látogattak.

Miután meghatározott céloom nem volt, írtam a különböző nyugati országok követségeinek, kértem a befogadást. Nem nagy eredménnyel. Végre júniusban érkezett egy francia bizottság, hogy menekülteket fogadjon Franciaország számára. Miután a gimnáziumban tanultam franciát, afféle tolmács szerepet töltöttem be a bizottság mellett. „Gazdámval”, *Monsieur Alexinskyvel* (a belügyminiszter kiküldöttjével), aki régi orosz menekültek gyermeke volt, remekül megértettük egymást, nagy jóindulattal kezelte a magyar menekültek ügyét. Vele Franciaországban haláláig kapcsolatban maradtam.

Gyönyörű utazás után Olaszországon és Svájcban keresztül érkezünk Franciaországba, ahol a lotaringiai Metzbe irányítottak bennünket. A befogadó bizottság mellett ott is tolmácsként dolgoztam. Nem várt szerencsém volt, mert két nap után megismerkedtem egy fiatal francia tanítónővel, *Suzanne Veillat*-val, aki az idős magyar lelkész, *Köhler* atyát hozta kocsijával a kaszárnyába, hogy a Magyar Katolikus Misszió nevében fogadjon bennünket. Köhler atya kérésére elvállalta, hogy francia nyelvre tanítsa az új menekülteket, és mellette is a tolmács szerepét töltöttem be. Sajnos az orvosi vizsgálaton kiderült, hogy tuberkulózisom van, és kórházba kerültem, ahol *Madmoiselle Veillat* először *Köhler* atyával, majd néhány nap múlva édesanyjával és barátnőjével együtt bejött meglátogatni. Ezután is rendszeresen látogatott a kórházban, majd amikor a Vogézekbe kerültem szanatóriumba, kéthetenként vasárnap délután újra eljött hozzám. Amikor meggyógyultam, az álláskeresésben is segítségemre volt, s végül talált egy hirdetést az újságban, amelynek alapján kutatómérnökként munkába állhattam a nancyi geológusmérnök-képző intézetben. Amikor néhány hónap múlva anyagilag már egy kicsit összeszedtem magamat, és meg tudtam keresni a kenyeremet, feleségül vettem jótevőmet, aki meleg otthont, családot és boldogságot nyújtott nekem. Házasságunkból két kislány, *Anne Marie* és *Marie Claire* született.

Munkahelyemen is szívélyesen fogadtak, érdekes, szép kutatómunkát végeztem az urántepek korának meghatározása terén, és sok új ismeretre tettem szert, ami lehető-

vé tette két doktori diploma megszerzését. Feleségem doktori disszertációm megírásakor is nagy segítségemre volt a lektorálás és javítás teendőit végezve. Életünk csendes, boldog harmóniában zajlott. Sajnos 1962 tavaszán szomorú hírt kaptam: szeretett édesanyám meghalt. Feleségem a nehéz percekben is szeretettel vett körül, ami enyhítette fájdalmamat. Főnököm, *dr. Durand* távozása után az igazgató, *dr. Roubault* akadémikus engem bízott meg a geokronológiai osztály vezetésével.

1986-ban váratlan meglepetés ért. Meghívást kaptam Budapestről a *Magyarok szerepe a világ természettudományos és műszaki haladásában* című nemzetközi kongresszusra. Elküldtem egy előadás-tervezetet, és amikor a rendezők közölték, hogy előadásomat programba iktatták, írtam a párizsi magyar konzulátusra, és a meghívást mellékelve vízumot kértem. A válasz hamar megjött: „a konzulátus számomra vízumot nem adhat”. Kissé csalódtam ugyan, de nem is mertem másra számítani, mivel rajta voltam a „feketelistán”. Hamarosan azonban telefonon felhívott a konzul, hogy a visszautasítást ne vegyem véglegesnek, mert kérvényemet felterjesztették a minisztériumhoz, és a végső szót az ügyben ők mondják majd ki. Türelemmel vártam közel három hónapot. Amikor a kongresszus időpontja közeledett, telefonáltam a konzulátusra, hogy van-e válasz Budapestről. *Szabó* konzul közölte velem, hogy előző nap kapott választ: engedélyezik a vízum kiadását, de személyesen kell felmennem érte Párizsba. Budapesten tudtam meg, hogy *Pungor Ernő* professzor, a kongresszus szervezője, aki egyben miniszter is volt, személyesen járt közben, hogy megkapjam a beutazási engedélyt.

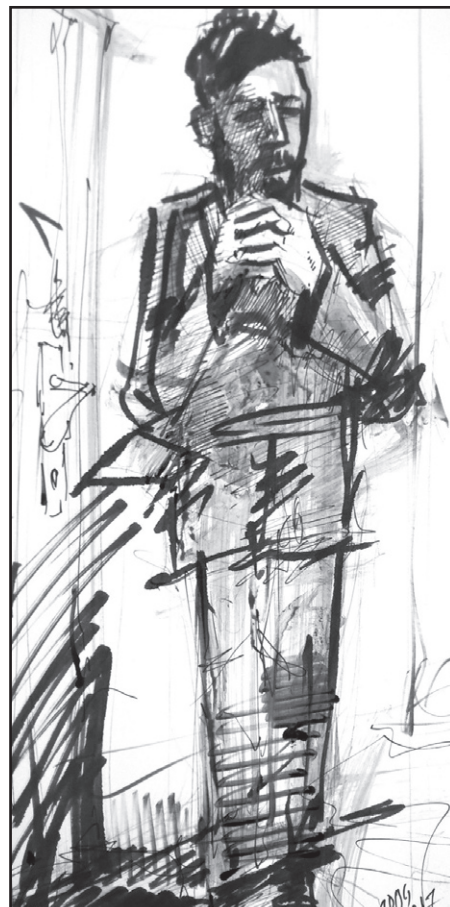
Augusztus elején feleségem és idősebbik lányom kíséretében kocsival indultunk Budapestre. A határon még volt egy kis akadály, mert a két hétre szóló vízumot nem az útlevelemben, hanem külön papírra ütötték, a határőrség tilalmi listáján pedig továbbra is rajta voltam. Budapestre kellett telefonálniuk, hogy beengedhetnek-e. Így bizony sokat kellett várom, míg végre megnyílt előttünk a sorompó, és harminc év után meghatódva, könnyes szemmel újra szülőhazám földjére léphettem. Budapesten unokanővéremek vártak. Az első hetet főleg a kongresszus keretei között töltöttem el, esténként pedig rokonokat és barátokat látogattunk. Mindenütt szeretettel fogadtak. Sajnos a legközelebbi rokonaimat, szüleimet, nagybátyáimat már csak a temetőben tudtam felkeresni, mert az elmúlt harminc év alatt az örök hazába költöztek. A második héten szabad voltam, így vidéki rokona-

imat és barátaimat látogattuk meg. Persze szeretett városom, Baja se maradhatott ki, örömmel láttam viszont a várost, ahonnan harminc évvel azelőtt bizonytalan sorsom felé elindultam. Sajnos már ott is sokan, köztük *dr. Antony Jánosék* is meghaltak, de akadt még néhány barát, aki szívesen fogadott. A két hét nagyon gyorsan eltelt, s eljött a búcsúzás pillanata. Fájó szívvel, de a viszontlátás reményében léptem ki a magyar határon.

A rendszerváltás után már szabadon mehettem Magyarországra, amit azóta feleségemmel együtt minden évben boldogan meg is tettem. Sajnos a földi boldogság véges, és szeretett feleségem 2009-ben bekövetkezett halála óta már csak egyedül járhatom magyarországi útjaimat.

A baj sohasem jár egyedül: 2010-ben baleset ért, elestem, és combnyaktörést szenvedtem. Elég hosszú kórházi kezelés és rehabilitáció után orvosaim és gyógytornászom kezelésének hála, visszanyertem mozgásképességemet. Az idő gyorsan telt, és ma már 90 év terhével a vállamon folytatom csendben életemet, amíg a Teremtő jónak látja, két otthonom, Nancy és Budapest között, de én hosszú távollét után is úgy érzem, hogy a hazám mindhalálig Magyarország marad.

Dr. Kosztolányi Károly

„Tavasz, tavasz, gyenge tavasz, ki füvet, fát megújítasz...”

Kora tavaszi jeles napok, ünnepek, népszokások

■ A tavasz a megújulás, az újjászületés időszaka a természetben és az emberi lélekben egyaránt. Tavaszi hónapjainkhoz több olyan jeles nap is kapcsolódik, amelyek fontos szerepet kaptak a néphagyományban: vagy valamely mezőgazdasági munka kezdőnapja vagy időjósásra alkalmas napok, esetleg egyházi, vallási szempontból voltak fontosak.

Március 12. Gergely napja: ehhez felvonulások, vetélkedők kapcsolódtak. Megünneplését I. Gergely pápa – az iskolák alapítója – tiszteletére rendelték el 830-ban, arról azonban nem rendelkezünk adattal, hogy pontosan mikortól ünnepelték hazánkban először. A középkortól válhatott énekes, köszöntő, színjáték-szerű szokássá. A kapcsolódó dallam középkori motívumkészletből szerkesztett, szövege már a 17. században megjelent nyomtatásban. Az *Ács Mihály* (1631-1708) evangélikus lelkész *Zöngedező Mennyei Kar* című énekesgyűjteményében megtalálható a napjainkig ismert, *Kodály Zoltán* által feldolgozott szövegű ének.

Amikor még nem volt kötelező az iskolába járás, toborzással igyekeztek megkedveltetni a tanulást, s énekes adománykéréssel szereztek támogatást az iskolának, tanítónak. A középkorban ugyanis erre az időre esett az iskolakezdés, iskolai évváltás. Eredetileg többszereplős dramatikus játékkal gyűjtöttek adományt, s toboroztak iskolába új diákokat. A *Gergely-járás* résztvevői Szent Gergely vitézeinek nevezték magukat, és katonai toborzásra emlékeztető rangokat viseltek (*Kapitány, Főhadnagy, Közlegény, Rekruta, Strázsamester, Generális, Erszényhordó* stb.). Szalagokkal ékesített csúcsos papírsüveget, katonacsákót, kalapot tettek a fejükre, kezükben fakardot fogtak. A magukkal vitt kosarakban, nyársakra, zsákba, erszénybe gyűjtötték az adományokat. A háziak számára előadott dalban, versben elmondták jövetelük célját, bemutatták az iskolai életet, sőt, tanult ismereteikről is számot adtak. Az énekszövegtől cserébe szalonnát, kolbászt, tojást, babot, zsírt, lisztet, pénzt kaptak. Az iskolába csalogatás egyébként a februári Balázs-járás szokásszövegébe is bekerült. A szokás az idők során egyszerűsödött, dramatikus formája is átalakult, s az egykori szereplők már közösen énekelték ugyanazt a dalt. A szokás korábban országosan ismert volt, legtovább a Palócföldön,

Ivánc, 1900-as évek

a Mura-vidéken és a Dunántúlon maradt fenn. Gergely napja még kiváló volt idő- és terményjósásra. Sokfelé alkalmas volt e nap búza, rozs, hüvelyesek és krumpli vetésére annak ellenére, hogy ekkor még előfordulhatott havazás, azaz *Gergely még megrázta a szakállát*. Topolyán ekkor kellett vetni a mákot, hogy ne legyen ferges.

A tavaszi jeles napok zöme az esztendőben várható időjárásra jósol, ami hosszú időn át tartó népi megfigyeléseken alapszik. A nyelvetterület szerte ismert időjárásiregula szerint *Sándor, József, Benedek zsákban hoznak meleget*. Ha *Sándor* napján szép az idő, jó termés várható. A bukovinai székek szerint Sándorkor kell vetni a zabot és árpát, Jászságban a fehér babot.

József napja kedvelt névünnepp volt, s talán e naphoz fűződik a legtöbb hiedelem, szokás. Ha ez a nap derült volt, az hőséget jósolt. A bukovinai székek a tavasz első napjának tartják, s e napon munkatilalom volt szokásban náluk. Több helyt úgy jegyzik, hogy ilyenkor érkeznek meg a fecskék s szólalnak meg a madarak, de szokás a búza és borteremésre is jósolni a napi időjárásból.

Ha *Benedek* napján dörög az ég, száraz lesz a nyár – tartották a bukovinai székek, s ilyenkor duggatják a hagymát. *Bálint Sándor* szegedi néprajzkutató kutatásai alapján az ekkor vetett, azaz benedeki hagyma gyógyító hatással rendelkezik.

A Bácskában a három nap együttes megfigyeléséből vonnak le következtetéseket,

**Siralmas ez világ
Nékünk, bűnösöknek,
Siralmas ez a világ
Nékünk, bűnösöknek.**

**Hogyha meggondoljuk
Napját életünknek,
Hogyha meggondoljuk
Napját életünknek.**

**Ifjak, s öregek
Térjete a jóra,
Menjete gyakrabban
Az Isten házába!**

**Kérjete az Istent,
Hogy adja áldását,
Ne vonja meg tőlünk
Nagy irgalmasságát.**

**Jaj, te bűnös ember,
Hogy vársz üdvességet.
Hogy el vagy merülve
Nagy, szörnyű vételked!**

**Mikor a szent Mihály
Mégfűjja s a trombitát
Elé kell állani
Vagy jóra, vagy rosszra.**

**Isten tartsa meg a házigazdát!
Moldva (Lujzikalagor)**

http://erdely.ma/ujkepek/2013/05/nagy/1367840837_8625.jpg

Juhmérés Mérán (Kalotaszeg)

ha ugyanis ezekben a napokban kisüt a nap, akkor hosszú, meleg nyár várható, ha viszont nincs napsütés, akkor hosszú, lucskos ősze lehet számítani.

Gyümölcsoltó Boldogasszony napja alkalmas a fák oltására, szemzésére, s az ilyenkor oltott fára különösen kellett ügyelni, nehogy letörjön az ága, mert az szerencsétlenséget jelentene. A bácskai néphit szerint ha ekkor megszólalnak a békák, még negyven napig hideg lesz.

Április elsején még a felnőttek is ugratták egymást, ha volt rá módjuk. Napjainkban már inkább a gyerekek tréffalkoznak egymással. Topolyán például a gazda a szomszéd tanyára küldte a kiskanászt szűnyogsírért. Pénzt is adtak a gyerekeknek, és a boltba küldték esernyőmagért, trombitahúrért, hegedűbillentyűért. Épp e jellemzője miatt nem tartották szerencsésnek ezt a napot a gazdálkodásban, például nem volt alkalmas vetésre sem.

Szent György napja (április 24.) az igazi tavasz kezdete a néphagyományban. A valamikori római pásztorünnep továbbélésének maradványa mutatható ki a hazai állattartás szokásaiban. A pásztorok ugyanis Szent Györgytől Szent Györgyig vagy Szent Mihályig szolgáltak, így ez a nap volt a pásztorok, béresek megfogadásának, elszegődésének ideje, s az állatok első kihajtásának napja. A pásztorokat étellel, itallal ajándékozták meg, s elvégezték az állatokkal kapcsolatos védő, bajelhárító, termékenységvarázsló rítusokat is. Hortobágyon például ekkor füstölték, azaz füstöléssel védték a jószágot az egész éves elbitangolástól.

Kalotaszegen ezen a napon tartották és tartják máig a tejbemérést. A kihajtásra szánt juhokat gazdáik megfejik, s az ekkor mért

tejmennyiségnek megfelelő sorrendben és mennyiségben kapják majd meg a gazdák a nekik járó tejet a nyár folyamán. A bemérés után hatalmas mulatságot csapnak, amelyen a lakosság apraja-nagyja jelen van.

A csókai *Banka Mihály* juhász előmondása szerint Szent György napon indultak meg az öreg juhászok kalapemeléssel s imádsággal. A számadó juhász háromszor kerülte meg a kihajtásra induló falkát, s közben imádságot mondott.

Szent György napja a néphit szerint rontásra, varázslásra alkalmas időpont. A Szent György nap hajnalán szedett harmat például alkalmas a tejhaszon javítására, a gyenge vetés megerősítésére. A harmatot valamilyen textíliával, például köténnyel,

lepedővel gyűjtötték oly módon, hogy végighúzták a vetésen, fűvön, majd a textíliából kicsavarva cseppentették kenyértészta, tejbe stb.

A Szent Györgykor, azaz e nap előtt fogott gyík varázserővel bír, ahogyan azt Moholon is gondolták. Ezért vitték magukkal a gyerekeket is ilyenkor a határba induló parasztemberek. A gyíkkal megdörgölt torok ugyanis mentesült a torokgyíktól. Ezen a napon szokás volt bejárni a határt, megújítani a határjeleket, s megtisztítani a kutakat.

Március 25., Márk napja volt hagyományosan a búzaszentelés napja. A szentelt búzát nagy becsben tartották, ugyanis mágikus erőt tulajdonítottak neki. Az imakönyvbe tett búzaszálnak gonoszűző erőt tulajdonítottak a magyar nyelvterület számos vidékén. A bukovinai székelyek a megszentelt búza főzetét lábfájás ellen használták. Szórványos adatok vannak az időjárás- és termésjóslásról is Márk napjával kapcsolatban. Például a mák, indás növények vetésére tartották alkalmas időpontnak. A Mura-vidékiek szerint: „Ha megszólal a pacsirta, a béka, jó termés várható, ellenben ha hallgat a fülemüle, akkor változékony lesz a tavasz.”

Tavaszi ünnepeink egy része úgynevezett mozgó ünnep, azaz nem minden esztendőben esik azonos napjára az évnek. Ilyen ünnep a hamvazószerda (amely idén böjtmás havának, azaz márciusnak a 1. napjára esik) s a nagyhét, valamint húsvét ünnepe. Bizonyos népszokásaink, melyek a fenti ünnepek köré tartoznak, vagy e napokon voltak, vannak szokásban, szintén

Harmatszedés

<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/264.html>

Karikázás Érseksanádon az 1910-es, 20-as években

mozognak magával az ünneppel együtt. A nagyböjt időszaka a húsvéti előkészület ideje, mely hamvazószerdától húsvét vasárnapig tart. Kezdőnapját több elnevezéssel is illetik: *szarazszerda, böjtfogószerda, aszalószerda*, utalva a böjtölésre, önmegtartóztatásra. A nagyböjt idején tilos volt mindenféle zenés mulatság, szórakozás, bál, lakodalom, hiszen ez az időszak a befelé fordulás ideje.

Dr. Tóth Kálmán Szeremlén szolgáló református lelkész említést tesz egy emlékezetes esetről, amikor valamely halaszthatatlan ok miatt mégis nagyhéten tartottak esküvőt és lakodalmat a faluban. A lelképásztor arra kérte a családokat, hogy a nászmenet zenésze nélkül vonuljon a templomig, ám a templomnál a család kérésére mégis rázendített a banda. Végül a nászmenet egyházi esküvő nélkül távozott a templom falai alól, ami nagy megbotránkozást váltott ki a falubeliekből.

A mulatozási tilalmak mellett néhol mégis kialakultak hagyományos szokások és játékok. Bizonyos vidékeken például ilyenkor volt igazán helye az énekes lánytáncoknak, körtáncoknak, kanyargós vonulós, kapuzós táncszerű játékoknak, hiszen ezeket csupán énekhanggal kísérték. *Tátrai Zsuzsanna* néprajzkutató írja ezekről, hogy a leánykörtáncról, a karikázóról a kutatás megállapította, hogy rendkívül archaikus szokás, mely elsősorban a tavaszi idényhez kötődött, s a táncvilág rójuk nem vonatkozott.

Marusa Andrea Szegeden diplomázott néprajzos hallgató *Érseksanádi tánc kultúrája* című szakdolgozatában említést tesz

róla, hogy az érseksanádi református lányok is karikáztak a nagyböjt idején. Más felekezet tagjai azonban nem állhattak be még az ilyesféle táncba se.

Nemcsak a mulatozás volt tilos ezen időszakban, hanem a zsíros ételek fogyasztása is. A böjt szigorúsága sokszor változott, és tájanként is különbözött a történelem folyamán, s általában fokozatosan enyhültek a feltételek, az öregek azonban sok helyen nem fogadták el ezeket az enyhítéseket. A 16. század végén a magyar katolikusoknál e napokon a húsféle, szalonna és szalonnaszír mellett még a tejtermék és tojás fogyasztása is kerülendő volt.

Az ország sok vidékén még a múlt század második felében, a századforduló táján is szokásban volt, hogy a zsíros edényeket hamvazószerdán elmosták, s azokat csak húsvétkor vették elő. Húst és zsíros ételt nem ettek, külön edényben olajjal vagy vajjal főztek. Elterjedt böjti étel volt a korpából készült savanyú leves. Az ország több vidékén a legidősebb emberek még emlegették a *negyvenölést*, mely a nagyböjti bünbánat különösen kemény fajtája. Aki erre vállalkozott a nagyböjt ideje alatt, csak negyvenszer, vagyis naponta csak egyszer evett, naplemente után.

A nagyböjt időszakát is jellemezték a kántáló dalok, melyek a földi élet nyomorúságáról, az ítélet napjáról szóltak, amikor is mindannyiunknak számat kell adnunk vétkeinkről. Dallamaik a 17. század táján keletkeztek, s a siratóval rokon régi népdalok hatását is hordozzák.

Lex Orsolya

Gergely-járás

1. Szent Gergely doktornak híres tanítónknak, az ő napján régi szokás szerint menjünk Isten szerint iskolába!

2. Lám, a madarak is hadd szaporodjanak, majd eljőnek, a szép kikeletkor sok szép énekszóval zengedeznek.

3. Mert ilyen helyben, mint gyümölcsös kertben a fia fák, nevelkednek ifjak, gyermekek, jó fiak Isten által.

4. Ily helyben királyok, urfiak, császárok taníttatnak, a szegény árvák is, elhagyott fiak is oktattatnak.

5. Ti is ezenképpen jertek el nagy szépen iskolánkba, hol velünk legyetek és szép részt vegyetek tudományban!

6. Az Isten áldása és szent áldomása házatokon maradjon mindvégig, világ végeztéig jószágtokon!

(Dunántúl)

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg
Ady Endre Városi Könyvtár és Művelődési Központ, Munkácsy Mihály utca 9.
BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.
CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.
CBA Delta Market, Szabadság utca 44.
Cserba Optika, Batthyány Lajos utca 18.
Lira Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.
Nagy István Képtár, Arany János utca 1.
Sirály ABC, Sirály utca 4.
Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft., Szentháromság tér 11.
Okos Játékok boltja Eötvös u. 7.
Gazdabolt Piaccsarnok

„Az öröm egyik nagykövete a könyv” Orbán Tibor bajai antikváriussal olvasásról és a szakma titkairól

■ *Nem tervezte, hogy 60 évesen maga mögött hagyva a fővárost, Baján fog letelepedni ORBÁN TIBOR, „a Lordok Háza” árkádjai alatt tizenhárom éve működő kis antikvárium bérlője, a régikönyv-kereskedés egyik utolsó mohikánja, az élet azonban úgy hozta, hogy itt árusítja a könyveket. Boltjába betérve ma is igazi csemegékre találhatunk, főként, ha szeretjük a hamisítatlan antikváriumi hangulatot: a könyvekkel roskadásig rakott polcokon öröm a kutakodás, a kedvenc írók kedvenc műveinek megtalálása vagy egészen újak felfedezése. Mindezt ráadásul a mai újkönyv-árhoz viszonyítva szinte fillérékért tehetjük, bár már nem sokáig: Orbán Tibor úgy döntött, nem vesz át több hagyatékot, és amint sikerül eladnia felhalmozott készletét, bezárja a boltot. Mielőtt azonban ez bekövetkezne, tekintsük át, hogyan is indul egy nem szokványos antikváriusi pálya.*

– Az olvasás szeretete végigkísérte az életemet. Hatéves korom óta olvasok. Tizenhét éves korom óta dolgoztam, ez főként időszakos ellenőrzést jelentett, és amikor végeztem a munkával, mindig elővettem a fiókból az éppen olvasott könyvet. Napi egy könyvet el is tudtam olvasni akkoriban. Leginkább a magyar irodalmat szerettem, mert az a mi életünkről szól, így jobban megérintett, de természetesen sok világirodalmi alkotást is elolvastam. Nekem ez volt a természetes gyerekkorom óta. Szegénységben nőttem fel, hárman voltunk testvérek, a szüleim jövedelméből arra nem telt, hogy könyvet vásároljunk, de közel volt hozzánk a Gorkij Könyvtár, oda már egészen kicsi koromban egyedül is elmehettem. Egyik ilyen alkalommal a könyvtárosok adták ide a *Jelky András kalandjai* című ifjúsági regényt, elolvastam, nagyon tetszett. Akkoriban azonban még azt sem tudtam, hol van Baja, sőt, nem is hallottam róla. Évtizedekkel később a sors mégis ide vetett. Tizennegyedik éve már ennek.

– *Hogyan lesz egy minőségi ellenőrből antikvárius?*

– Alapszakmám szerint esztergályos vagyok, csaknem harminc évig dolgoztam is ebben a szakmában, de egészségügyi okokból abba kellett hagynom. Az egyik jóindulatú főnökömnek köszönhettem, hogy ellenőrként dolgozhattam, de már akkor azon törtem a fejem, hogy ha nyugdíjas leszek, akkor is szeretnék valamivel foglalkozni, mert nem vagyok otthonülő típus. Mindig is szívesen látogattam antikváriumokat, a rendszerváltás után ezek magánkézbe kerültek. Az egyik ilyen üzletbe több mint húsz évig jártam rendszeresen, és egyszer megkérdeztem a tulajdonosát, hogyan lehet valakiből antikvárius. Ő elmondta, hogy Budapesten, a Váci úton van az a központ, ahol antikváriumi szakeladókat képeznek. Majdnem hatvanévesen beiratkoztam erre a képzésre. Nem volt olcsó: százezer forintot kellett befizetnem, és további 5 zret

a vizsgára. Ha valakinek nem sikerült a vizsgája, annak előlről kellett kezdenie az egészet, és újra befizetnie a kért összegeket, de nekem szerencsére elsőre is sikerült. Pedig nem volt könnyű: elméleti és gyakorlati tárgyakat is tanultunk, de egyetlen tankönyvet sem kaptunk, hanem órákat tartottak 8-tól 14 óráig, és végig jegyzetelnünk kellett. Ennek ellenére is jól vettem az akadályokat, és megszereztem a képesítést.

– *Mit tanítanak a könyvekről egy ilyen képzésen?*

– Főként bibliográfiát, ami nagyon sokrétű. Ugyanakkor sokat tanultunk a könyvek gyártásáról, de a papír kialakulásáról, a könyvnyomtatásról is. Ma már aligha nyilvánvaló mindenki számára, hogyan is alakult ki az írás: a régi rómaiak még agyagtáblára írtak, úgynevezett stílussal vésték bele a betűket, aztán kiégették. Ezekből a táblákból sokat megtaláltak Babilonban, Egyiptomban. Gondoljunk csak Julius Caesarra, akinek ez lett a végzete is, hiszen a szenátusba nem lehetett fegyvert bevinni, ezért őt a kihegyezett stílussal szúrták le. De említhetjük Hammurapi babiloni királyt is, aki a törvényeit dioritból készült oszlopokba vésette bele. Ezt egy francia ásatás során tárták fel Szuzában, ma a párizsi Louvre-ban található. Megtanultuk azt is, milyen eljárással lesz a nedves sásból papír. A kódexekről is sok szó esett, és bár mi, magyarok méltán vagyunk büszkéek a kódexinkre, ezeket először az ír szerzetesek kezdték el írni a 900-as években, onnan terjedt át Európába. Rengeteg munkával járt megalkotni a cifra iniciálékat, festményeket. Nagyon drágák is voltak: egyetlen kódexhez legalább egy birkanyáját kellett leölni, mert a birkák kikészített bőrre írtak. Mátyás királyunk nagy kódexgyűjtő volt, vagy kétszázat halmozott fel, Itáliában nyomtatták neki, onnan szerezte be a könyveit is, de ezek nagy része eltűnt: amit nem vitt el Bécs vagy a török, azt az özvegy királyné vitte el magával. Mindezek

Orbán Tibor

mellett sokat tanultunk az exlibrisokról is: arról a kis rajzolt jelről, amelyet beragasztottak a könyvbe, hogy jelezze annak a tulajdonosát. Ez két napi tananyagot jelentett, ráadásul egy bajai születésű hölgy, *Pajor Enikő* volt a tanárunk, aki ebből a témából írta a doktori disszertációját.

– *Akkoriban már készült Bajára költözni?*

– Nem gondoltam előre, hogy itt nyitok üzletet, de udvaroltam egy bajai hölgynek, és végül úgy alakult, hogy ideköltöztem. Most már szinte bajainak érzem magam.

– *Milyen mintákat követett, amikor megnyitotta az üzletét?*

– A régi típusú antikváriumok mintáját, azokét, ahová én is sokat jártam. Régen általában az járt antikváriumba, akinek kevés volt a pénze, de szeretett olvasni, vagy olyan régebbi könyveket keresett, amelyeket nem adtak ki újra. A budapesti Központi Antikváriumba például gyakran tértem be úgy, hogy vittem magammal azoknak a könyveknek a listáját, amelyeket mindenképp szerettem volna megvásárolni. A papírt otthagytam az üzletben, és kb. egy hónap múlva postán küldték az értesítést, hogy mindent beszereztek, amit kértem, összeállították a csomagot, mehetek a könyvekért. Ma már ilyen aligha tesznek meg, illetve amit lehet, azt interneten keresztül oldanak meg. Épp nemrég jártam Pesten, és elsétáltam a Váci utcába, a Sós antikváriumhoz. Jártunk oda gyakorlatra, a tulajdonos, *Sós Endre* az egyik legképzettebb antikváriusként volt közismert, a feleségével dolgozott az üzletben. Sajnos, ez is már csak múlt idő: nemrég ő is bezárta az üzletet, és már csak interneten működik. Persze, így nem kell üzletet fenntartani, hatalmas adókat fizetni, pénztárgépet üzemeltetni.

Klasszikusok és könnyebb irodalom egy helyen

– *Az antikváriumok mellett a könyvtárakat is szerette?*

– Gyerekkorom óta vonzódtam a könyvtárakhoz, és amint tehettem, végig is látogattam jó néhány híres és gazdag könyvtárat, gyűjteményt. A közelben, Hőgyész nagyközségben található például *gróf Apponyi Albert* egykori palotája. Ő igen nagy műveltségű ember volt, 11 nyelven beszélt, és hatalmas gyűjteményt halmozott fel idegen nyelvű, de magyar vonatkozású könyvekből: mintegy háromezret tudott ezekből összegyűjteni. Mivel utód nélkül hunyt el, mindenét az államra hagyta. Szintén nagyon híres az első nagy magyar könyvtár: *Széchenyi Ferenc* is az államnak adta a könyvgyűjteményét, az intézmény azóta is a nevét viseli (Országos Széchenyi Könyvtár). De említhetjük a sárospataki református kollégium könyvtárát is, amely az 1600-as években indult fejlődésnek, amikor Sárospatak a Rákóczi család tulajdona lett, és *I. Rákóczi György*, *Lorántffy Zsuzsanna*, később (III.) *Rákóczi Zsigmond* is szíven viselte a gyűjtemény gyarapításának és fejlődésének ügyét. A második világháború végén innen sok könyvet elvittek, ezeket később a magyar állam pénzért vásárolta vissza. Nagyon szép a pannonhalmi apátság könyvtára is, százezer kötet fölött van az állománya: főleg egyházi és jogtudományi könyveket tartalmaz. Ez akkora intézmény, hogy csak egy kis része látogatható. Említhetem még a zirci apátság és a kalocsai érsekség gazdag gyűjteményét is. Még a képzés idején jártam a Ráday Könyvtárba is, ez Pesten, a Ráday utca 28. szám alatt található. Ráday Pál II. Rákóczi Ferenc katonája és diplomatája volt, több nyelvet beszélt. Amikor kihalt a család, a gyűjtemény az államra szállt. Láttam ott például egy felbecsülhetetlen értékű, nagy alakú kötetet, benne több mint száz rézmetszettel.

A debreceni könyvtárba ugyan nem jutottam el, de azt tanultuk róla, hogy az országból megjelenő minden könyvből három példányt oda kell leadni (a Széchenyi Könyvtárba pedig ötöt). Magyarország történetében volt 150 év, amikor nem jelenhetett meg könyv: a török által elfoglalt területeken ugyanis a szultán betiltotta a könyvnyomtatást. Persze, azért mégis megjelentek könyvek, leginkább Szombathelyen, Bécsben, Felvidéken és Erdélyben. Világszerte a Bibliából adták ki a legtöbb példányt. Én is elég sok bibliát adtam már el az üzletemben, főként a Károli-bibliát keresik még mindig.

– *Mit tapasztalt, hogyan változtak az olvasási szokások az elmúlt évek során?*

– A helyzet sajnos egyáltalán nem biztató. Mi még a nagy klasszikusokon nőttünk fel, olvasókönyveink nagy része a nagy magyar írók munkáiból állt. Főleg *Móra Ferenc* novelláiból, ő nagyon sokat írt a szegénységről, persze, akkor szinte mindenki szegény volt, de nagyon kedves, emberi írások ezek. Vagy említhetném *Móricz Zsigmond*ot, mint az egyik olyan magyar író (Herczeg Ferenc és *Tormay Cécile* mellett), akiket felterjesztettek irodalmi Nobel-díjra, de tőle is inkább csak a kötelező olvasmányokat viszik. Ami még szomorúbb: tizenhárom év alatt egyetlen Arany János-kötetet adtam el. Pedig az öröm egyik nagykövete a könyv, az olvasás szeretete. Ebben életemben sokszor volt részem, a mindennapi munka, gond, egy jó könyv olvasásakor háttérbe szorul, oldja a feszültséget, fáradtságot.

– *Családon belül tovább tudta örökíteni a könyvek szeretetét?*

– A budapesti lakásunkban nagy könyvgyűjteményünk volt, a feleségem és a fiam is állandóan olvasott. Eleinte kétszobás lakásban laktunk, de amikor már nem fértünk a

könyvektől, elcseréltük háromszobásra, hogy mindenki a saját szobájában halmozhassa a könyveit. Amikor elváltunk, a volt feleségem elköltözött, és elvitte az összes könyvét, majd a fiam is elvitte a maga gyűjteményét, amikor megnősült, de a mai napig is sokat olvas, gyakran kér még tőlem is könyveket. A két unokám is követte a példáját, mindkettő kitűnő tanuló (a nagyobbik már orvostanhallgató). Ma már sajnos egyre ritkábban tapasztalok az embereknél bibliofil magatartást. Régen ha három ember bejött az üzletbe, abból egy biztosan vásárolt. Gyakran betértek csak úgy beszélgetni is, de ma már egyre ritkábban jönnek.

– *Manapság leginkább kik vásárolnak?*

– Érdekes, hogy a helyiek a legkevésbé. Ha ismeretlen ember tér be hozzám, mindig megkérdezem, honnan jön. Sok közöttük a vidéki, más városból érkező, de felvidékiek és erdélyiek is jönnek (főleg nyaranta), úgy érzem, ott még jobban becsülik a könyveket. Régen az év legjobb napjának a halfőző fesztivál szombatja számított, akkor nagy volt a forgalom a városban, és sokan betértek hozzám is. A környéken már alig működnek antikváriumok: amikor Bajára kerültem, még legalább 4-5 tartotta magát, mára gyakorlatilag egyedül maradtam, de nem sokkal jobb a helyzet más, hasonló méretű településeken sem. A Szenes utcai vadászoltba gyakran járnak át szekszárdi vadászok vásárolni, és néha hozzám is bejönnek vadászattal kapcsolatos könyveikért. Kérdeztem tőlük, milyen az élet Szekszárdon, van-e ott antikvárium. Mondták, hogy kettő is volt, de megszűnt. Néhány hónap múlva betért hozzám egy középkorú házaspár, érdeklődtek, hogy megy az üzlet. Mondtam, hogy nincs okom dicsekvésre, de én legalább még működöm, míg Szekszárdon két antikvárium is megszűnt a közelmúltban. Kiderült: az egyik épp az övük volt. Elmesélték, hogy kénytelenek voltak bezárni, most marhatenyésztésbe fognak, és ilyen jellegű szakkönyvet keresnek nálam. Tudtam is nekik ajánlani egy vaskos kötetet, amelyet szakmabeliek lévén jól le is alkudtak.

– *Amikor régebben hagyatékot vett át, milyen szempont szerint válogatott?*

– Könyvet beszerezni mindig könnyűnek bizonyult, hiszen alából is volt egy elég nagy készletem, majd amikor eldöntöttem, hogy üzletet nyitok, megkerestem néhány ismerőst is, akik szívesen szabadultak meg a könyveiktől. A szempont mindig az volt, hogy mit tudnék eladni, de ez persze nem mindig jött be. Bár nagyjából tudtam, általában mit keresnek az emberek, mi érdekli őket, vagy épp mi érdekel engem. Amíg autóm volt, kimentem a környező falvakba is. Előfordult, hogy szóltak: nem akarják kidobni a könyve-

ket, menjek, hozzam el ingyen, annak mindig örültem. A bajai piac egykori felügyelője is nagy könyvgyűjtő hírében állt, tőlem is sokat vásárolt. Amikor meghalt, az örököse felkínálta nekem megvételre a könyveit, de több mint tízezer kötetből állt a gyűjtemény. Nem volt ennyi pénzem, de tárolni sem tudtam volna ekkora mennyiséget, ezért felajánlottam, hogy válogatok belőle. Nem egyezett bele, mert egyben akarta eladni az egészet, inkább hívott pesti antikváriusokat. Fél év múlva újra bejött hozzám, kiderült, hogy senkinek nem tudta egyben eladni a gyűjteményt, mindenki csak egy részét tudta átvenni, ezért most hívott, hogy jöjjenek válogatni. A hatalmas családi ház tele volt a könyvekkel, még a garázsban is mennyezetig sorakoztak vas állványokon. Olcsóbban is adta már, csak hogy szabaduljon tőle. Több ilyen esetről is tudok. *Cseres Tibor*

Kossuth-díjas íróknak halála után nem sokkal a Központi Antikváriumban találtam olyan könyveket, amelyekben benne volt a neve: az örökösök máris megszabadultak a könyveiktől, ami szomorú. Tudtommal hosszas hányódás után hasonló sorsra jutott *Faludy György* könyvgyűjteménye is.

– *Őn is tart az üzletben dedikált könyveket?*

– Azt nem, arra azonban büszke vagyok, hogy *Rapcsányi László* dedikált nekem könyvet. Egyszer bejött ide, válogatott a könyvek között, én pedig elővettem a könyveit, s megkértem, hogy dedikálja. Nagyon megörült a kérésnek, kérdezte, beírhatja-e, hogy „*Barátomnak*”? Én mondtam, hogy megtisztel vele. Azóta is őrzöm ezeket a köteteket, az általa kiválasztott könyveket pedig neki is ajándékoztam, tisztelemmel jelölve.

– *Aki most betér, mi mindent talál a boltban?*

– A legkülönfélébb témakörökben kínálok olvasmányt. Sok a magyar és világirodalom, főleg szépirodalom, de utazással kapcsolatos könyvek, ifjúsági és kötelező olvasmányok, néhány lexikon. Széles a választék a könyvedebb műfajból is, kalandregényekből, de érdemes konkrétan is rákérdezni bármi-re, ami a vevőt érdekli. Mivel hamarosan szeretném bezárni az üzletet, már nem veszek át könyveket, de a felhalmozott készletem is annyira gazdag, hogy ha valaki betér hozzám, biztos lehet benne, hogy talál nálam az ízlésének megfelelő olvasnivalót. Ha pedig valaki mégsem találja meg, amit keres, szívesen segítek beszerezni, hiszen ismerem a lehetséges forrásokat, tehát fordulhatnak hozzám bizalommal.

Sándor Boglárka

Arany János és Baja Apró érdekességek a bicentenárium kapcsán

*Arany János szobra Nagyszalontán
(Kiss István alkotása)*

■ Ebben az évben ünnepeljük a 19. századi és az egyetemes magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, *Arany János* (1817-1882) születésének 200. évfordulóját. Ezzel összefüggésben az idei évi bajai március 15-i városi ünnepségnek Arany szülővárosa, Nagyszalonta lesz a díszvendége, és az ünnepi műsorban nyilván kiemelt szerepet kap majd nagy születésnapjának munkássága. (A bihari város addigra már túl lesz a március 2-i évfordulóhoz kapcsolódó nagyszabású Arany-ünnepségsorozat első részén, amelyhez szavalóverseny, tudományos

konferencia és a magyar köztársasági elnök látogatása is kapcsolódik.) Arany költészete azonban nem csak a szalontaiaké, hanem mindenkié; azoké, akik – mint az ifjú *Sütő András* – „nyelvünk erdőzúgását hallgatták benne”, azoké, akik – *Illyés Gyulához* hasonlóan – Toldi jó és rossz tulajdonságaiban is magukra ismertek, és azoké is, akik a halhatatlan balladák hatására gondolkodtak el örök erkölcsi kérdéseken.

Baja és Arany János közvetlen kapcsolatának már jóval kevesebb bizonyítékát találjuk. A költő – barátjától, Petőfitől eltérően – korántsem volt vándormadár-típus, így aztán nem csoda, hogy valószínűleg városunkban sem járt soha. Egyetlen apró kapcsolódási pontot mégis lehet találni, amelyre mi is joggal lehetünk büszkéek, ám ennek megértéséhez kis kitérőt kell tennünk.

Arany mindvégig szalontainak vallotta magát, és már befutott költőként, akadémiai titkárként is eltökélt szándéka volt, hogy öregkorára visszatérjen szülőföldjére. (Megromlott egészségi állapota és számos kötöttsége végül megakadályozta ebben.) Miután költői munkásságának nagyobbik része inkább későbbi lakhelyeihez (Nagykőrös, Pest) kapcsolódik, érthető, hogy Nagyszalontán sokáig kevés Arany-relikviát őriztek, és azok is elsősorban a helyi segédjegyző, és nem a költő munkásságához kapcsolódtak. Ráadásul egykori szülőháza sem áll már (bár a helyén álló épület ma tájházként működik). A költő halála után hamar hozzákezdtek ahhoz, hogy kéziratait,

levelezéseit, a hozzá kapcsolódó tárgyi emlékeket összegyűjtsék. Az eleve helyben őrzött – főleg Arany hivatalnoki munkáját megőrkítő – iratok mellé ezen szándék jegyében a költő fia, *Arany László* számos dokumentumot és emléktárgyat adományozott szülővárosának. A hagyaték az 1899-ben az egykori Csonkatoronyban megnyitott, ma is működő Arany János Emlékmúzeumba került. (Arany László a 17. századból származó műemlék-épület felújítását is támogatta.) Könyvtárának és kéziratának jó része azonban Budapesten maradt, s Arany László viszonylag korai halála után özvegyének, majd az ő második férjének, *Voinovich Géza* irodalomtörténésznek a birtokába került. Budai villájukat azonban a 2. világháború alatt bombatalálat érte, és a hagyaték nagy része megsemmisült. Nem járt sokkal jobban a szalontai gyűjtemény sem; az 1944 végén a harcok során háromszor is gazdát cserélt város múzeumát kifosztották, a tárgyi emlékek (ruhadarabok, díszpámák, berendezési tárgyak) örökre elvesztek, a leltárból a háborút követő felmérés szerint összesen 135 tárgy hiányzott (vö. *Dánielisz Endre*: „...én ama jó indulatot látok bennök, melylyel hálás közönségünk őszinte irodalmi törekvések után viseltetik...” In: Uő: „Szülőföldem, Szalonta”. Tanulmányok, esszék Arany János köréből. Nagykőrös, 1992. 191-200.) Szerencsére a fosztogatókat a szellemi kincsek kevésbé érdekelték, így helyben sok kézirat maradt fenn, köztük Arany János írt díszoklevelek, meghívók és felkérések is.

Ezen felkérések főleg az 1860-as évektől szaporodtak meg, amikor az önkényuralom évei után a közéletbe visszatért a szabadság bizonyos fuvallata. Bár az abban az évben összehívott országgyűlésen nem született meg a nagy áttörés Ausztria és Magyarország kiegyezésének ügyében (a magyaroknak mind az ún. Októberi Diploma és az azt módosító Februári Pátens 1848-hoz képest súlyos visszalépést jelentő ajánlatait visszautasították), és Bécs egy időre visszatért a kemény kéz politikájához, a kultúra területén történtek bizonyos engedmények. Maga Arany is ez idő tájt (1860-ban) költözött Pestre, és foglalta el állását a Kisfaludy Társaságnál, majd az Akadémiánál, és *Szépirodalmi Figyelő* címen folyóiratot is indíthatott. Vidéken pedig sorra jöhettek létre a különféle kulturális egyesületek, olvasókörök, amelyek – törvényes politikai fórumok hiányában – messze túlmutattak a közművelődésben betöltött szerepükön. A közkönyvtárak megjelenése előtt az olvasókörök könyvek, újságok, folyóiratok gyűjtése és előfizetése céljából jöttek létre, de a helyi társadalmi érintkezés fontos színtereiként is szolgáltak, és tagjaiknak sokféle szórakozási lehetőséget is nyújtottak. Egyes városokban, így Baján is több különböző olvasókör működött egyidejűleg.

Az időközben a szűk irodalmi elit körain kívül is országos ismertséget szerző Arany vizolygott a nyilvános szereplésektől, és azt sem szerette, ha ünnepelték. (Jellemző, hogy – bár névre szóló meghívója volt rá – *Ferenc József* magyar királlyá koronázását is egy ablakból nézte végig, s a főúri fogadásokra szóló meghívásokat is rendre elhárította, kitüntetések sem fogadott el.) Ennek ellenére nem volt ritka, hogy rajongói és olvasói hivatalosan is tisztelegni óhajtottak a nemzet koszorús költője előtt. Ennek egyik lehetséges formája az volt, hogy valamely egyesületek, kaszinók, olvasókörök a költőt tiszteletbeli tagságukkal ruházták fel. *Dánielisz Endre* jeles helytörténész fent idézett tanulmánya szerint a nagyszalontai emlékmúzeum összesen 20 olyan dokumentumot tartott nyilván, amelyekben különféle közösségek hódoló levelekben értesítik Arany „tekintetes” vagy „méltóságos urat”, netán a „mélyen tisztelt hazafit”, hogy a közület rendes gyűlésén tiszteletbeli tagjává választotta. A levelekhez általában egy jegyzőkönyvi kivonatot és a döntést megerősítő díszoklevelet is csatoltak, amelyek között éppúgy találni kalligrafikus remekműveket, mint nyomtatott diplomákat is.

Azon nincs mit csodálkozni, hogy az első ilyen jellegű felkérések olyan települések közösségeitől érkeztek, amelyekhez Arany-

nak közvetlen köze volt. A nagyszalontai Kaszinó Egyletnek egy évtizeddel korábban ténylegesen is tagja volt (rendszeresen hozzájuk járt olvasgatni), míg a nemrég maga mögött hagyott Nagykőrösnek az énekkara választotta tiszteletbeli tagjává. (Az előbbiről 1857-ben, utóbbiról 1860-ban született határozat.) Szűkebb pátriáján kívülről először 1861-ben kapott értesítést arról, hogy Nógrád vármegye közgyűlése tiszteletbeli főjegyzővé, míg Csongrád „város közönsége” tiszteletbeli képviselővé választotta. Időben rögtön ezután a tanulmány egy Bajáról származó felkérést említi: 1866. május 14-i keltezésű levelében a *Polgári Olvasó Egylet* arról értesíti a költőt, hogy tiszteletbeli tagjukká emelték. (Levelükhöz egy díszes oklevelet is csatoltak.) Hogy miért is van ennek jelentősége? Míg Arany korábbi felkérései inkább az egykori hivatalnokot, közéleti embert méltatták, addig a bajaiak elismerése elsősorban mindenképpen irodalmi teljesítményeinek szól. És ez nem kevés: Arany költészete ekkor még nem volt az irodalmi kánon része (számos nagy művét még meg sem írta), főleg nem iskolai tananyag, de úgy tűnik, a vidéki olvasóközönség már jól ismerte és értékelte munkásságát. Arról már nem is beszélve, hogy az önkényuralom idején a hatalommal meg nem alkuvó hazafi jelölése ekkor még bátor tettnek is számított. (Még a kiegyezési folyamatot meggyorsító königrätz-i csata előtt vagyunk.) Később Aranyt ország-világ számos olvasóköre és kulturális egylete (Balassagyarmat, Kairó, München, Eperjes, Győrök, Graz stb.) a sorra fogadta, ám az ilyen jellegű felkérések közül a bajai volt a legkorábbi.

Az Arany-emlékmúzeumban valaha az összes díszoklevél a falakon függött. Micsoda érték volna, ha olvashatnánk a 19. századi bajaiak a költő előtt tisztelegő sorait, vagy megismerhetnénk Arany választát a hiúságát minden bizonnyal legyezgető levélre! A rendkívül precíz, mindenféle bevételeit is pedánsan rögzítő költőről még életének ebben az embert próbáló időszakában (Juliska lánya néhány hónappal korábban halt meg) is nehéz elképzelni, hogy ne válaszolt volna a megkeresésre. Amikor ennek a levélnek a létezéséről az említett tanulmányban hírt vettem, e-mailben az emlékmúzeum mai vezetőjéhez fordultam, hátha szövegét közzétehetnénk lapunkban. Lelkesedésem sajnos némileg alább hagyott, amikor megkaptam a választ az alábbi szöveggel: „*Levelére válaszolva, Arany János[t] valóban Baja város Polgári Olvasó Egylete tiszteletbeli tagjának kéri fel, ebben a levélben közlik vele ezt a tényt. Ezt a tényt Dánielisz Endre valóban megerősíti, mert most beszéltem vele, az ő*

ideje alatt (Dánielisz 1956-1966 között volt az intézmény igazgatója – a szerk.) *a levél a Múzeum levéltár tulajdonát képezte. De a kommunizmus idejében (1970-es években) az Emlékmúzeum levéltárából eredeti kéziratokat visznek el ismeretlen helyre. Ezek a kéziratok olyan levelek, amelyeket Arany Jánosnak írnak vagy személyek vagy egyesületek. Én sajnos ebben a dologban, nem tudok önnek segíteni. Üdvözlettel: Darvasi Zoltán*”

Sajnos tudomásunk szerint Arany válaszlevelének is nyoma veszett, legalábbis a Bács-Kiskun Megyei Levéltár bajai fiókjában a helyi olvasókörökhöz kapcsolódó anyagok között nem található. Így csak sejtethetjük, hogy a bajaiak is valami hasonló hangnemű választ kaptak, mint az Arad megyei Győrök Olvasó Egyletének tagjai, akiknek bizalmát Arany 1881-ben a következő szavakkal köszönte meg: „*Ha a lelkes sorokban személyemre halmozott magasztaló kifejezéseket azon nagyság mértékéül venném, melyet el kellett volna érnem azok megérdemlésére: valóban pirulás futná el arcomat, annál inkább, mert hanyatló erőim érzetében immár ösztönzésül sem vehetem a jövőre; de én csak ama jó indulatot látom bennök, melylyel hálás közönségük őszinte irodalmi törekvések iránt viseltetik s azért túl is becsüli...*”

Mayer János

Demény Péter

Mai ballada

Arany János emlékére

**Házát barátjának
kezesként föltette,
most öli a bánat:
magát nem féltette,
menne a templomba,
de a pap nem segít,
akkor a Szamosba –
nem hagyná gyermekit,
az asszony elhagyta,
elvitte a nagyot,
önmagát eladta,
égről is a napot,
könyörög a banknak,
annak kő a szíve,
százfélé szaladna,
s nem mehet semmire:
az utcasarokra
áll ki kéregetni,
úgy ragyog a holnap,
mint a ma: a semmi.**

Már csak emlékeimben élnek...

■ *Gergely Józsefné* született *Békei Irén* az elmúlt év utolsó hónapjának utolsó napjaiban eltávozott közülünk. Szép kort ért meg, a 90. évét is betöltve hagyta el gazdag földi pályáját. Baján nagyon sokan ismerték, természetesen főleg aktív korában, ami az ötvenes évektől kezdődött, és a 60-as években teljesedett ki, de az azt követő időszakban sem mondott le arról, hogy a város kulturális életében részt vegyen.

Édesapja, *Békei Sándor*, a jó nevű optikus ezermesterként szintén közismert volt, és ennek révén kiváló emberekkel került kapcsolatba: pl. *Borbás Mihállyal* és *Ill Mártonnal*, akiknek a vezetésével kezdődött a Bajai Csillagvizsgáló működése. Békei Sándor volt az első távcső optikai beállítója, amelyet dokumentum értékű fénykép is őriz. A család iparos-kereskedő volta mellett nagy szerepet kapott a zene művelése, ez szintén hatást gyakorolt neveltetésére.

Nem volt még húszéves sem, amikor férjhez ment *Gergely Józsefhez*, aki tanítóképzőt végzett, később főiskolai tanár lett. Közös volt bennük a könyv, az irodalom és a zene szeretete. 56 éves házasságuk gazdag élményekkel telt el, eltérő habitusuk ellenére sok közös tevékenységet folytattak. Fialat házasságként ők hozták el Bajára Szegedről az újonnan megalakult Nemzeti Parasztpárt újságját 1945-ben, alapító tagok is lettek, mert vonzotta őket az a szellemi közeg, amelyben *Erdei Ferenc* és más „népi írók” vállaltak szerepet.

Az ötvenes években lakóhelye, a Fölvég tanácsügyi képviselője lett, szervezte az ún. Nőmozgalmat, majd a Hazafias Népfront kötelékében vállalt kulturális szervező munkát. Aktív volt az iskolai szülői munkaközösségekben is, és ebből a zeneiskola sem maradt ki. Mindezt állami munkaviszony nélkül tette, hivatalosan azonban csak a 60-as évektől dolgozott előbb a Szakmaközi Bizottságban, majd a József Attila Művelődési Házban. Baja kulturális referenseként a Városháza lett a munkahelye, s szinte nem volt olyan rendezvény, amelyben ne vett volna részt: folklór-fesztiválok, hangversenyek, kiállítások szervezése, a *Szóljanak a bajaiak* sorozata stb. Ennek során rendkívül sok híres emberrel ismerkedett meg, akik közül többen a családi háznál is megfordultak, pl. *Ranódy László* filmrendező, *Udvaros Béla* színházi rendező, *László Gyula* régész, *Baranyi Ferenc* költő, *Varga Imre* szobrász stb., a bajai művészekről nem is beszélve. A Múzeumnál álló kis Neptun-szobor is az ő jóvoltából került Bajára, eléggé kalandos

Gergely Józsefné Békei Irén (1926-2016)

módon. Munkáiról dokumentum-értékű feljegyzéseket készített, a Türr István Múzeum számára pedig hangfelvételek készültek az igazgatónő jóvoltából.

Élményeit „irodalmi” színvonalú történetekké formálta, melyeket szívesen megosztott ismerőseivel, időnként közre is adta azokat. Férjével közös munkájukat, mely családtörténeti vonatkozású, *Egy vállalkozás története* címmel a Bajai Honpolgár is megjelentette sorozatban.

A nyári képzőművészeti alkotótáborok során ismerkedett meg a festéssel, többek között pl. *Konok Tamás* akkor fiatal, ma már hírneves festőművésszel, aki ecsetet adott a kezébe, és próbálkozásra biztatta. Ebből a próbálkozásból szenvedély lett, szorgalmasan és sokat dolgozott, sokféle formában és anyaggal, főként az absztrakt, nonfigurációs világ és a színek játéka vonzotta. Önmagát nem tartotta művésznek, festőnek azonban igen. Időnként amatőr kiállításokon is láthatták egy-két alkotását, egyébként csak azoknak mutatta meg képeit, akik eljöttek hozzá egy-egy jó beszélgetésre.

A 70-es évektől a Szent László utcai házában élt nagy családi körben, de nem mulasztott el egyetlen kulturális rendezvényt sem, már természetesen látogatóként. Egykori középiskolás osztálytársaival rendszeresen összejártak, amely találkozásokon komoly eszmecsere is folytattak a világ dolgairól, de szívesen ment el a rotarysok egy-egy összejövetelére, amelyek alkalmával gazdag verstudásáról is meggyőződhetnek a résztvevők. Különösen Adyt szerette, meg azokat a költőket, akik festői világára is hatást gyakoroltak.

Hosszú élete során felhalmozott kézzel fogható „alkotásait” az utóbbi években

rendszerelte, albumokba fűzte le, melyek kordokumentumnak is számítanak, forrásanyagoknak is minősülnek. Emlékét megőrizve álljon itt egy írása, amelyből lelkületét és élményvilágának egy szeletét is megismerhetjük.

MGA

Balatoni történet – emlék az 1960-as évekből

A balatoni tájat – különös pannon szépségével – hazánk egyik legbensőségesebb területének tartom. A nagy tavat északról védelmező hegyvonulatok a természet szelíd fenségét hirdetik. Nem zord és elutasító magaslatokkal kápráztatják el az odalátogatókat, hanem erős vonzással fogva tartják az embert a szőlőültetvényekkel, mandulafákkal teli lankák. A Balatont a felvidékről már messziről lehet látni, és a víz tetején csillámló napsugarak, a habok fodrozódása, a nádasok susogása különös érzéseket kelt az emberben.

Nem véletlen, hogy ez a vidék már ősidők óta emberek által lakott volt, s az sem véletlen, hogy mennyi művészt – legyen az író, festő vagy építész – meghihletett a táj varázsa. Gondoljunk csak *Egry Józsefre*, akit a Balaton festőjének is tartanak, és én nagyon szeretem a festészetét, vagy *Udvardi Erzsébetre*, aki bajainak született, de Badacsonytomajban élt, mert onnan rendkívülien szép kilátás nyílt a nagy tóra. A Balaton engem is vonzott. Bár a Duna partján nőttem fel, de ez a folyóvíz egészen más jelleget kölcsönöz a tájnak, mint a hatalmas állóvíz. A tó különös szépsége más és más a reggeli fénynél, a rekkenő déli hőségben, és persze az alkonyati tájban a lebukó nap pirosló karimájával.

Baltoni naplementére vágytam. Ez a vágy olyan erővel jelentkezett bennem, hogy azonnal megragadtuk a lehetőséget, amikor a főiskola egy beutalót biztosított a számunkra. Életem során több naplemente élménye ragadt meg bennem: az egyik a rezéti Duna-ágban, a másik Petőfi költeményében volt erős hatással rám, de én a Balaton bűvöletére is vágytam. A „baltoni naplemente” látványát szerettem volna a lelkembe fényképezni, emléket az agyamba is rögzíteni, szépségét és varázslatát egész mivoltomba beivódni hagyni.

Igaz, hogy mi Lellére kaptuk a beutalót, a sima, homokos déli partra, de semmi sem akadályozott meg bennünket abban, hogy komppal áthajózzunk az északi partra, s hegyet mászhatunk a látvány kedvéért. Már a délután órái is elfogytak, azért mi szorgalmasan róttuk a felfelé vezető utat, hogy mire az alkony eljön, mi a hegy tetején legyünk.

Előző este Tihanyban egy hangversenyen voltunk, amelyen Perényi Miklós gordonka-koncertet adott, és ez is régi emlékeket juttatott eszembe. Hol apámat, Békei Sándort láttam és hallottam otthon, amint kezébe veszi a csellóját, leül, és áhítattal kezd el zenélni, hol pedig kedves régi barátunk, a Rádiózenekar gordonkaművésze, Udvardi Erzsébet bátyja, Pista művészi előadásában gyönyörködhetünk. Ő ugyanis, amikor hazajött a szüleihez Bajára, akkor mindig átjött hozzánk, a szomszédba, és apám csellóján gyakorolt. A hangverseny közönségében boldogan fedeztem fel a kiváló művészpár kedves alakját, Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán is ott ültek nem messze tőlünk.

Élveztem a sűrű lombok alatti szabadtéri estét, megteltem a zene szépségével, Perényi Miklós elmélyült játéka egész lelkemet átjárta. Az ég már csillagos volt, amikor az utolsó hajóval a déli partra értünk. A hajón nem is beszélgettünk, mind a ketten vissza-idéztük a víz hullámain a hallott muzsikát: egyszerre élveztük a Balaton titokzatos víz-illatát, a fehér, tajtékos habok játékát, a tóban tükröződő csillagok fényeit s a finoman lengedező szellő selymes érintéseit...

Másnap a hajnali Balaton látképében gyönyörködtem, amely szintén varázslattal töltött el, de éreztem, hogy amiért tulajdonképpen idejöttem, a baltoni alkonyért, ez az élmény még várat magára. A délelőtti fürdőzés sem esett olyan jól, mint a bajai Sugovica vizében úszkálni, de én a Balaton teljes és igazi világát szerettem volna megérezni. Ebéd után ismét áthajóztunk az északi partra. Ragyogó napsütésben a tó tükre az izzó nap fényében csillogott. Elindultunk a hegy tetejére a már ismerős úton, néha-néha megálltunk egy-egy szusszanásra a nagy lombú fák alatt.

Nem volt sietős az utunk, a naplementére még várni kellett. A séta közben be-bepillantottunk egy-egy szőlőskertbe, elámultunk a tájba simuló préházak csendjén, hiszen a szüret ideje még messze volt. A felvidéki szél néha jó illatokat sodort felénk, mi meg Jóskával élveztük a barangolást.

Van úgy, hogy az ember vágyai abban a pillanatban testet öltenek, ahogy megjelennek:

– De jó volna egy pohár hideg sört meginni!
– gondoltuk mind a ketten.

A hegy kanyargóiban egyszer csak egy teraszos vendéglő került az utunkba. Ez jó lesz a naplemente látványához is – gondoltam –, itt bevárhatjuk az estét. A teraszon nem volt senki.

Mi kiválasztottunk egy asztalt, ahonnan csodálatos kilátás nyílt a tó vizére, és jó-érzéssel leültünk. Hirtelen azt éreztem, hogy valami szerencse ér, nem véletlenül vetődünk ide: mi az, ami ide vezetett bennünket?! – méláztam el. A pincér azonban kizökkentett merengő állapotomból, mert kereken kijelentette, hogy bizony itt ma nincs kiszolgálás, estére zártkörű rendezvény lesz.

– Azért egy pohár sört talán megihatnánk?!
– fordítottam szívélyesre a hangot, és ez sikerrel járt.

– Jó-jó, de utána el kell hagyniuk a helyet!
– mondta a pincér, és mi ebbe belenyugodva kerestünk egy olyan kőparkányos részt, ami megfelelt céljainknak.

Én ugyan el nem megyek innen, amíg nem láttam azt a jelenséget, amiért már másodszor is felgyalogoltunk a hegyre – gondoltam. Elhatározásom erős és komoly volt, ebben nem ingathatott meg senki.

Az alkony csak lassan ért el bennünket. A pincér többször odajött hozzánk, már kicsit idegesen, de udvariasan és ismételtel kérte, hogy ott sem tanyázzhatunk, mert az a rész is hozzájuk tartozik. Mi nem tágtottunk, mert a naplemente, ez a csodálatosnak mondott jelenség elkezdődött.

A Nap korongja leáldozóban, lassan belebukik a nagy vízbe, és közben tündöklik a fény, falják egymást a színek: piros, sárga, lila ezüst, aransugár, olyan, mint egy látomás! Az önfeledt gyönyörűség egyszer csak megszakad: a tó vize elnyeli a Napot, a hatalmas fénylő karika eltűnik az égről, és a tarajos habokba veti magát.

– Csodát láttunk! – így éreztük mind a ketten.

Alig ocsúdtunk fel az ámulatból, amikor a pincér ismét megjelent, és most már félnétség volt a hangjában. Így szólt:

– Menjenek már el, mert az igazgató elvtárs megjött! – és odament az érkező autóhoz.

Én akkor azt mondtam Jóskának, hogy nem megyünk sehová, itt maradunk!

Az autóból kiszállt az igazgató „elvtárs”, és a pincér kérésére felénk jött, hogy megtudja, miért vagyunk ott, mi az oka annak, hogy nem akarunk onnan elmenni semmilyen áron.

Én természetesen kíváncsi voltam arra, hogy mit fog erre mondani a Badacsonyi Állami Gazdaság igazgatója, aki a zártkörű vacsorát rendelte.

Legnagyobb meglepetésemre egy régi bajai ismerőst fedeztem fel benne: dr. Radnóti István, születési nevén Rollberg Pista jött felénk, és mint kiderült, ő az igazgató elvtárs:

– Irénke! Hogy kerültetek ide? Istenem! Micsoda véletlen, hogy itt találkozunk! – szólt meglepetten, és szélesre tárta a karját.

– Megyünk már! – mondtam. – A pincér megnyugodhat, nem fogunk zavarni.

– Dehogy mentek el, a vendégeim vagytok, vadászvacsera lesz, itt kell maradnotok!

– Nem, nem! Köszönöm, de nekünk már mennünk kell, hogy elérjük a kompot.

– Irénke! Legalább viszonzhatom a kedvességedet, amelyet Baján kaptam tőled a *Szóljanak a bajaiak!* sorozat előadása keretében. A visszaútra ne legyen gondod, majd a sofőröm elvisz benneteket, ő tudja az utolsó hajó indulásának idejét, ne izguljatok!

Lassan összejött a vadásztársaság, természetesen mind férfi, egyedül én voltam nő közöttük.

A terített asztalnál Pista töltetett mindenkinek a finom badacsonyi borból, és felállva üdvözölte a vendégeket. Bennünket is köszöntött, és egy kis mondókába fogott:

– A véletlen szerencsének köszönhetem, hogy bemutatathatom nektek szülővárosom, Baja két kedves alakját, Békei Irénkét és férjét, Gergely Józsefet. Fogadjátok őket olyan szeretettel, mint ahogyan én is érzek irántuk. Irénke szívesen fest, így érthető volt a kívánsága, hogy láthassa a baltoni naplementét, bár a pincér – ránk való tekintettel – el akarta tessékelní őket. Milyen szerencse, hogy ebből a kedves kis esetből egy nagyszerű találkozás lett! Hát ilyenek a véletlenek! – és koccintásra emelte a poharát a többiekkel együtt.

A vacsora után még két palack badacsonyit is kaptunk tőle, és jókedvűen kikísért bennünket. Az autóval gyorsan leértünk a hajóállomásra, és fel tudtunk szállni az utolsó járatra.

Néztem a csillagos eget, a habok játékos táncát a vízen, és elgondolkodtam: Ilyenek a véletlenek? Kinek-minek köszönjem meg ezt a szép találkozást? A baltoni naplementének?

Gergelyné Békei Irén

Búcsú Mohayné Katanics Máriától

Mohayné Katanics Mária (1929-2017) és egyik fő műve

■ Több mint egy évtizede annak, hogy férjem, a bajai Lukin László itthagyt bennünket. Az *Új Ember* hasábjain földije, a nála három évvel fiatalabb Mohayné Katanics Mária vett tőle búcsút. Most, amikor már Katanics Mária sincs közöttünk, Lukin László özvegyeként próbálok viszonzni az ő szép gesztusát a Bajai Honpolgár olvasói előtt.

Nem hittem volna gyermekkoromban, hogy ilyen közel fogok kerülni a két nagy bajai muzsikushoz. Már Lukin László feleségeként gyakran hallottam beszélgetésüket, amikor régi bajai emlékeiket elevenítették fel, vagy ismerős személyeket emlegettek. Tény, hogy minden bajai találkozásukkor a második percben már kedves szülővárosukról beszéltek. Egyszer Baján együtt vacsoráztunk Katanics Máriával, Amerikából hazalátogató bátyjával és természetesen Lukin Lászlóval, és akkor végig régi történeteket meséltek egymásnak.

A két bajai mindig emlegette gyermekkoruk zenei élményeit, régi közös zongoratanárjuk, *Recska Ilonka* óráit. A zárdában, ahová Katanics Mária járt, a legnagyobb kórusvezetői hatást *Gajdán Mária Olga* nővérnek köszönhettem. Így természetes volt, hogy érettségi után Pesten, a Zeneakadémián folytatta tanulmányait. A „testvériskola”, a III. Béla Ciszterci Fiúgimnázium tanára, *Bálint Ferenc* pedig a zeneelmélet világába vezette be Katanics Máriát és Lukin Lászlót.

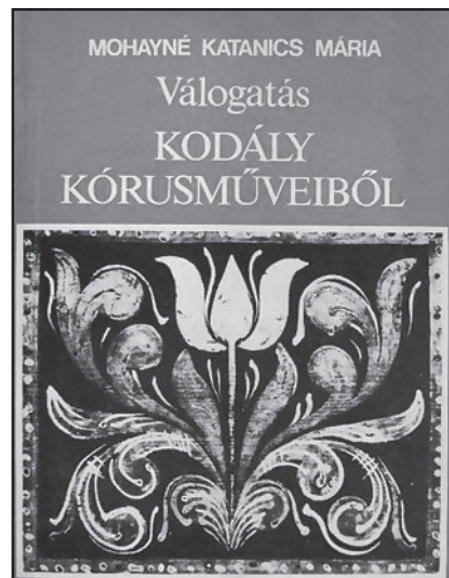
Katanics Mária pesti tanulmányairól beszélve nem hagyhatom ki zeneakadémiai tanárát, *Bárdos Lajost* és *Andor Ilona* karnagyot sem, akihez hospitálni járt. (Hogy

Katanics Mária mennyire jó helyen látogattott órákat, azt magam is tapasztalhattam, mert elsős gimnazista koromban én is Andor Ilona tanítványa voltam, és kórusában évekig énekeltem is.) A kiváló muzsikuskok és pedagógusok kibontakoztatták Katanics Mária tehetségét: a *Szilágyi Erzsébet nőikar* megalapítása és fél évszázados vezetése, valamint gyakorlatvezető tanárként rengeteg pedagógus nevelése tanúsítja ezt.

Negyedéves zeneakadémista koromban tanítási gyakorlatra a Marczibányi téri Kodály Zoltán Ének-zene tagozatú Általános Iskola kaptam beosztást, ami azt jelentette, hogy a második félévben Mohayné Katanics Mária felső tagozatos osztályaiban látogattam az énekórákat, majd az ő tanácsait és útmutatásait figyelembe véve tanítottam. Szinte csoda volt, amit ő megvalósított tanítványaival, akik rajongásig szerették.

Két könyvével is nagy segítséget nyújtott az énektanároknak, kórusvezetőknek: a Tankönyvkiadó 1982-ben adta ki *Bartók 27 egyneműkara c.* kötetét, majd 1986-ban *Válogatás Kodály kórusműveiből* címmel Kodály kórusműveiről készült tanulmányait.

A bajai Ad Libitum kórus (vezetője *Pethőné Kővári Andrea*) nemrég ünnepelte negyedszázados fennállását. A jubileum alkalmából köszöntöttem őket itt, a Bajai Honpolgár hasábjain és az interneten megjelenő *Parlando* 2016/6. számában. Itt írtam első nemzetközi kórusverseny B1 kategóriájában I. díjat nyertek. Jól emlékszem, hogy a két bajai muzsikusk, Katanics Mária és Lukin László mennyire örült a bajai kórus győzelmének, és nagyon jó hangulatban fényképezkedtek velük.

Katanics Mária, aki elszármazott Bajáról, a városba rendszeresen visszajárt, és részt vett a kórusversenyek zsűrijének munkájában, előadott pedagógus továbbképzéseken, utolsó éveit kivételével még nyaralni is lejárt szülővárosába. Sokszor szerepelt Baján kórusával, a Szilágyi Erzsébet nőikarral. 2000-ben, amikor utoljára adtak hangversenyt a Belvárosi Plébániatemplomban, férjemmel együtt a közönség soraiban ültünk.

A két bajai muzsikusk nagyra értékelte Budapest II. kerülete, ahol laktak. Ezt bizonyítja, hogy 2000-ben, amikor először adták át a II. kerületért Emlékérmet, akkor ezt Lukin László kapta, majd 2009-ben Mohayné Katanics Mária. Örülök, hogy a 88 évesen eltávozott Mohayné Katanics Mária közelében tapasztalhattam meg az énektanítás rejtelmét. Baja pedig büszke lehet arra, hogy személyében milyen kiváló muzsikussal ajándékozta meg országunkat.

Kovács Mária

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2017. évre is előfizethető.

Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600

A Bajai Honpolgár

példányonkénti ára: 330 Ft.

Előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft

Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft

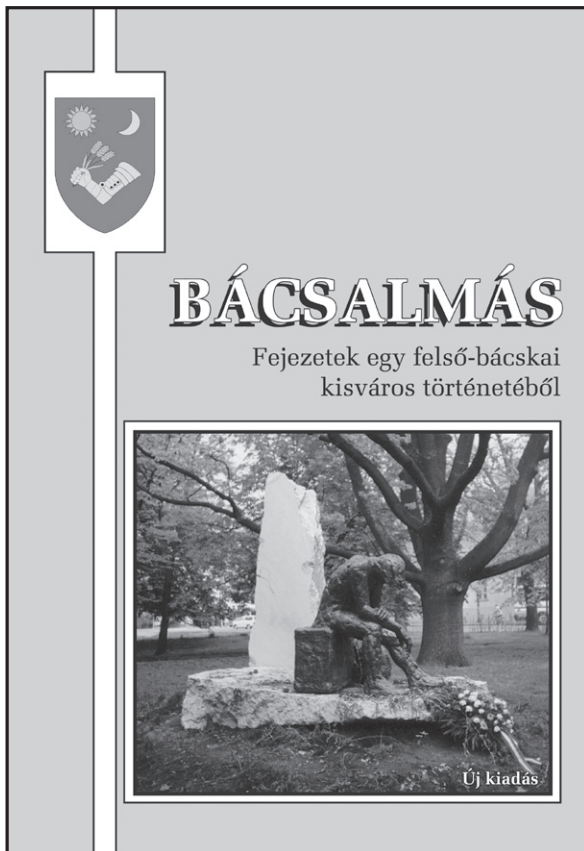
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Leporolt helytörténet

■ A települési monográfiák különleges kiadványok, mert olyan helybeliek és elszármazottak is megvásárolják őket, akik egyébként ritkán vesznek könyvet a kezükbe. Éppen ezért egy-egy ilyen kötet összeállítása nagy felelősség, hiszen sokan kizárólag innen szerzik információikat származási vagy lakhelyük történetéről és kultúrájáról. (Egy ilyen kötetben elkövetett tévedés pedig akár generációkon át válhat a helyi köztudat részévé.) Időnként azonban a klasszikus monográfiákat is érdemes újra elővenni és leporolni, a régi dolgokat újraolvasni. Sőt, néha a szó átvitt értelmében is lehet helye a leporolásnak, hiszen bizonyos idő elteltével egyes adatok elavulnak, új kutatási eredmények árnyalják a képet, vagy egyszerűen igény van a jól megírt helytörténetek újrakiadására.

A most tárgyalt kötet is ebbe a sorba illeszkedik, hiszen azonos címmel (*Bácsalmás. Fejezetek egy felső-bácskai kisváros történetéből*) 1999-ben már megjelent egy Bácsalmás-monográfia, ám az elmúlt év végén napvilágot látott kiadvány – bár megtartja annak szerkezetét – nem azonos a régivel; szerzői az adatokat pontosították és aktualizálták, a hibák egy részét javították, és a könyv teljesen új fejezetekkel és szerzőkkel is bővült. Bácsalmás azért is érdekes település, mert lakossága többször is teljesen kicseré-

lődött; története folyamán volt magyar (a középkorban), délszláv (a 16. században) és német többségű (a 18. századtól 1946-ig) község, hogy aztán a nagy 20. századi népmozgások után ismét a magyar legyen a legnagyobb etnikum. Bár a kötet alcíme bizonyos fajta önkorlátozásra utal, szerkesztői láthatóan törekedtek arra, hogy városukról lehetőleg rendkívül széles körképet nyújtsanak az olvasónak, így az a helység történetén túl éghajlatáról, kultúrájáról, közoktatásáról, néprajzáról, egészségügyéről is aránylag átfogó képet kap. A kötet szerzői és szerkesztői elsősorban (hazai) szekunder forrásokból (megyei nagymonográfiák, helyi és regionális sajtó, feldolgozások) és helyben őrzött írott anyagokból (jegyzőkönyvek, összefoglaló jelentések) dolgoztak; ez a módszer bizonyos fejezeteknél bőséges információt nyújt, mássutt kisebb hiányérzetet kelt.

A történeti részek (*Horváth Zoltán, Sövény Mihály és Szénásiné Harton Edit* munkája) – főképp a korai időszakok esetében – általában a tárgyalt korszakra vonatkozó köztörténeti, illetve regionális történeti bevezetővel indulnak, és abból próbálnak meg következtetéseket levonni a településre vonatkozóan. Ez a deduktív módszer ugyan sok esetben valószínűsíthető következtetésekhez vezet, de összességében mégis a konkrét információk hiányának jele. Mert sokat megtudunk arról, ami Bácsalmáson és környékén 1848 előtt történhetett, de elég keveset arról, ami történt. Ahhoz, hogy a település nyomtatott forrásokban alig dokumentált 18-19. századi történetét alaposabban megismerhessük, minden bizonnyal elmentült levéltári kutatómunkára lenne szükség, ráadásul nem is csak magyarországi archívumokban. (Bár a hungaricana.hu az interneten is elérhető adatbázisait böngészve is lehet Bácsalmásra vonatkozó adatokra lelteni.) Egy olyan település esetében, amely nem volt országos hírű események helyszíne, csodát várni természetesen nem lehet, de a különféle jegyzői jelentések, birtokösszeírások sok közvetett információval szolgálhatnak a település társadalmi struktúrájáról. Csak elvétve találunk külföldi szakirodalmat a bib-

liográfiában, pedig a Nyugat-Németországba szakadt svábok is hozzájárultak a helytörténet egyes szeleteinek feldolgozásához. *Anton Tafferner Heimatbuchja* (1965) messze nem hibátlan kötet, de tartalmaz értékes részeket is, a bácsalmási németek családfakönyve (*Ortssippenbuch*) pedig a rokonsági viszonyok feltárásán túl implicit módon sokat elárul a régi viszonyokról, családmodellekről, névadási szokásokról. Mennyire jó lenne, ha magyarországi kiadványok felhasználnák a németországi eredményeket, de ugyanígy: ha a „kintiek” elolvasnák az idehaza írt anyagokat – ezek kritikus összedolgozásából születnének igazán izgalmas feldolgozások!

A 20. századot tárgyaló alfejezetek ugyan már jóval informatívabbak (főleg a sajtó alapján), itt viszont a feldolgozás talán túlzottan is adatszerű, és sorsfordító események (világháború, a zsidók deportálása, a németek elűzése) is csak néhány sort kapnak, de pl. az SS-sorozás még annyit sem. Ezek a részek kellőképpen tárgyilagosak, de sajnos kicsit személytelenek is. Ha a sorolt adatokhoz sikerült volna néhány személyes történetet, visszaemlékezést társítani, a településtörténet néhány kiemelkedő alakját közelebbről, emberi oldaláról is bemutatni, a kétségkívül alapos munka élvezetesebb olvasmány lenne.

A kötetben nagy hangsúlyt kap a város – a mainál egykor lényegesen sokszínűbb – *oktatás- és nevelésügye*, amely valamennyi, a település területén működött oktatási intézmény történetét áttekinti, de összegyűjti az összes, a településen megfordult pedagógus névsorát is. (Közöttük több, Baján is jól ismert nevet is fel lehet fedezni.) Az összeállítás számos példával azt is megmutatja, hogy minőségi oktatómunkát, kiemelkedő versenyeredményeket nemcsak nagyvárosi elitiskolák, hanem – néhány kiemelkedő tanáregyéniségnek köszönhetően – vidéki, kis oktatási intézmények is képesek produkálni.

Önálló fejezetek tárgyalják a *népi paraszti kultúra* elemeit, egészségügyét, vallási életét, jelvényeit, valamint a népművelés, szórakozás helyi formáit (Ezen részeket *Szénásiné Harton Edit* írta). A visszaemlékezésekre is épülő néprajzi részben főként a különböző egyházi ünnepekhez, illetve az emberi élet fordulópontjaihoz (születés, esküvő, temetés) kapcsolódó népi hagyományokat mutatják be. A helyben élő három etnikum (magyar, német, délszláv/bunyevác) eltérő szokásai csak a lakodalom esetében derülnek ki, pedig minden bizonnyal más téren is különböztek egymástól. Számomra a legizgalmasabb fejezetek azok, amelyek a két világháború közöt-

ti, virágzó közösségi élet különféle megjelenési formáit mutatják be. Mai szemmel nézve szinte hihetetlennek tűnik, hogy a ma álmos, kívülről nézve lehangolónak tűnő Bácsalmás milyen gazdag kínálatot nyújtott ezen a téren: volt fúvószenekar, dalkör, kaszinók, KALOT, sportklub, (különbféle nyelvű) színjátszó körök, tüzoltó egyesület, lövészegylet, vadásztársaság, legényegylet, leányklub, népképző egyesület stb., amelyek nyilván pezsgővé alakították a feltörekvő nagyközség életét, és a helyi fiatalok erős kötődését is kialakíthatták. Bácsalmásról származó, de onnan 15 évesen elkerült nagyapám mint afféle „boldog szigetre” emlékezett szülőfalujára, és e részek alapján sejthető, mi mindent hiányolt, miután Csátaljára költöztek. A könyv szót ejt a német *Kulturbund (Volksbildungsvereine)* tevékenységéről, de például a Volksbund megalakulása kimarad belőle, pedig a megye első ilyen szervezete – Kunbajával és Katymárral „holtversenyben” – éppen Bácsalmáson alakult meg, 1939. augusztus 15-én. (Ettől még igaz lehet a kötet állítása, hogy a németek nagy része a békés együttélés híve volt, és a Volksbundhoz való csatlakozás sem jelentette szükségszerűen a nemzetiszocializmus eszméivel való teljes azonosulást.)

Apró hiányérzetet érez a recenzens amiatt, hogy a kötet nem foglalkozik Bácsalmás testvérvárosi kapcsolataival, pedig ezekre az almásiak joggal lehetnek büszkéek. A második világháború után Nyugat-Németországba sodródott bácsalmási németek közreműködésével *Backnang* városával létrejött partnerség ugyanis egy olyan korszakban (1988-ban) vált hivatalossá, amikor elég ritkának számított az ilyen jellegű kapcsolat. (Az egész országban a második, a megyében az első ilyen együttműködés volt ez egy magyar és

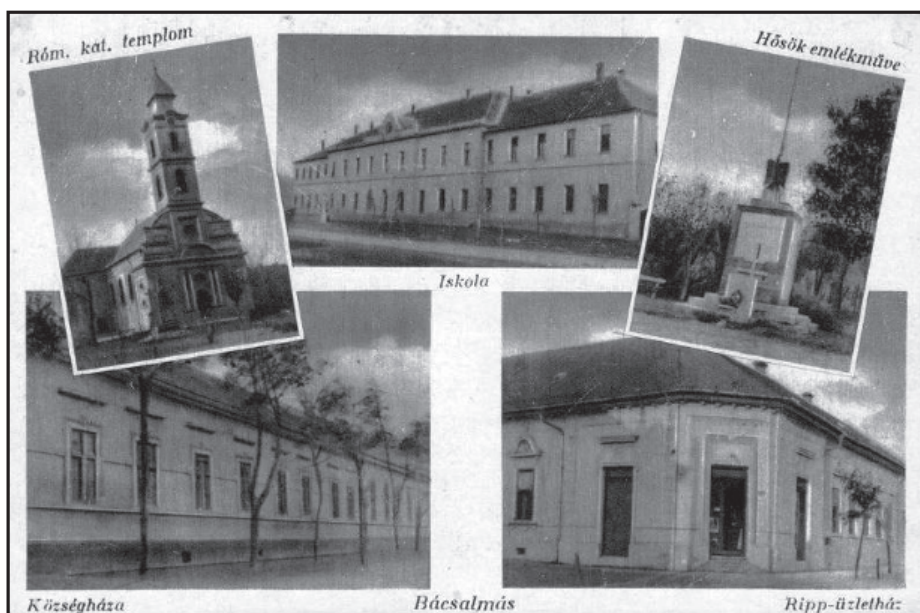

egy nyugatnémet város között!) Ráadásul *Backnang* múzeumában bácsalmási emlékszóbat is berendeztek. (De egyébként is érdemes lett volna szólni a Németországban élő bácsalmásiakról, mert több színvonalas kiadványt adtak ki, és szülőföld-egyesületük évtizedeken át aktív tevékenységet fejtett ki.) Ennél is nagyobb múltja van a szerbiai Bezdánal kialakított kapcsolatnak, amelyekhez időközben újabbak is csatlakoztak.

A kötet további részeiben szó esik a város *etnikai csoportjairól, agrártörténetéről, épített örökségéről, vallásfelekezeteiről*, de ezek a részek – nyilván terjedelmi okokból – jóval vázlatosabbak a korábban említetteknel. Afféle függelékként csatoltak a szerkesztők egy összetett tanulmányt (*Sz. Wilhelm Gábor, Andrási Réka és Langó Péter* munkája), amely a Bácsalmáson és környékén folytatott *régészeti ásatások* tanulságait vonja le, és

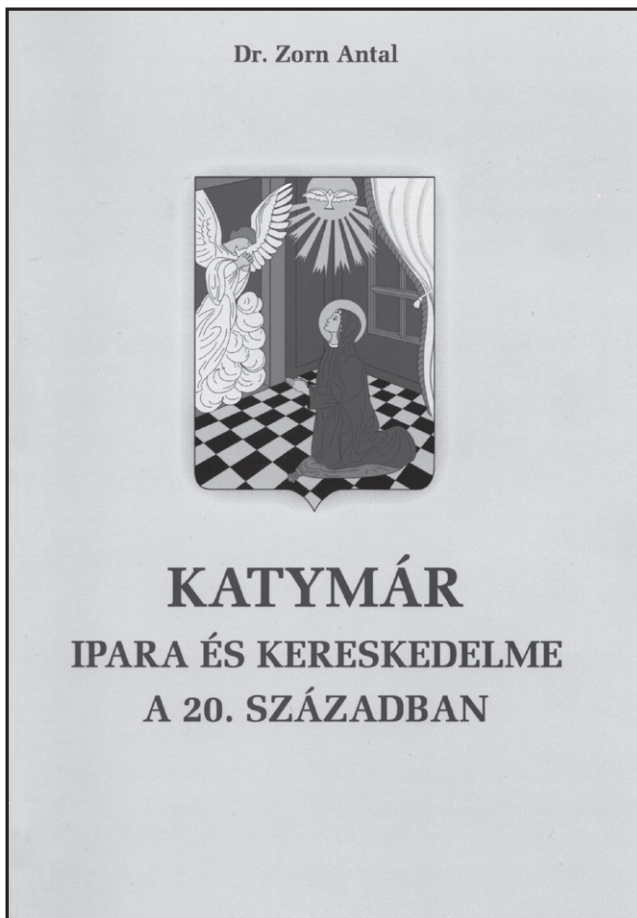
ezek alapján tesz kísérletet a környék életének rekonstruálására, az őskortól egészen a török hódoltság korának végéig. Ez az egyébként igen színvonalas, nagyívű tanulmány kicsit idegen test ebben a kötetben; egyrészt nem a végén, hanem a kötet elején, a történeti részekben (illetve előttük) lenne a helye, másrészt a kötet egészéhez képest jóval bővebb forrásanyagból dolgozik. Talán ennek is tulajdonítható, hogy szerzői néhol ellentmondanak a kötet más részeit írott forrásokra támaszkodva megírók állításainak. Mindenesetre megtudjuk belőle, hogy a környék ősidők óta lakott volt, és a magyarok megtelepedése előtt nyomot hagytak itt maguk után a szarmaták és az avarok is, és a régészek az Árpád-korból is – írott kútfőkből nem ismert – sűrű településrendszer nyomait találták meg, amelynek egy része talán a tatárjárás is túlélte.

A kritikus megjegyzések ellenére azt mondhatjuk, hogy a kötet alkalmas lehet a bevezetőben említett célokra. Nem vitás, hogy szerzői komoly munkával rengeteg információt gyűjtöttek össze, és az sem, hogy nagyon sok oldalról mutatták be szeretett városukat. Lehetőségek persze még bőven maradtak benne, de ha a jövőben is folytatódnak a bácsalmási helytörténeti kiadványok, akkor ezeket még bőven ki lehet aknázni. Igazi értéke a kötetnek persze főleg az almásiak számára lesz, de ha valaki „tudatlanul” érdeklődik a város iránt, annak nyugodtan a kezébe lehet adni – garantáltan sokat fog tanulni belőle. (*Bácsalmás. Fejezetek egy felső-bácskai kisváros történetéből. Új, átdolgozott, bővített kiadás. Szerkesztette Szénásiné Harton Edit. Bácsalmás, 2016.*)

Bácsalmás régi képeslapokon

Személyes történelem

■ Igen szerencsésnek mondható az a szerző, aki szülőfalujáról szóló könyvének már a címében megvallhatja érzéseit. Ilyen dr. Tóth Kálmán *Szerelmem Szeremle* című kötete. Dr. Zorn Antal nem ilyen szerencsés – a Katymár helységnév nem alkalmas ilyen szójátékra –, munkássága, tanulmányai és könyvei azonban mélyeséges kötődésről árulkodnak szerelmetes faluja iránt.

Eddigi munkáinak legnagyobb erénye a személyesség és az adatgazdagság. Ugyanez jellemző a tavaly megjelent *Katymár ipara és kereskedelme a 20. században* kötetére is. A könyv előszavában Zsigó Róbert államtitkár a következőket mondja: „A személyes, a családi történelem távolabbi szintere a település, amelyet az otthonunknak nevezünk. Ennek a históriája – éppen úgy, mint a szüleinké – sokszor magától értetődő, vagyis tudjuk, hogy létezik, részletei viszont ismeretlenek. Pedig a városunkon, a falunkon vagy a községünkön éppen úgy hagyott nyomot a történelem, mint személyiségünkön egy fiatalkori öröm vagy egy felnőttkori fájdalom. Ezeket a hatásokat kutatja dr. Zorn Antal kiválasztott településének, Katymárnak az életében.”

A szerző bevezetőjében igen vázlatosan mu-

tatja be Katymárnak, ennek a magyarok, németek, bunyevácok lakta észak-bácskai településnek a 19. század elejétől megfigyelhető fejlődését, gyarapodását, majd a Trianon következtében határszélre sodródott falu veszteségeit, gazdasági nehézségeit, talpra állását és a második világháború okozta tragédiákat, a német lakosság nagy részének kitelepítését és elvesztését. Megemlíti a mezőgazdaság és ipar szocialista átalakításával járó következményeket, amelyek nemcsak a gazdaságot, de a falu társadalmát is gyökeresen átalakították.

A község első világháborút követő gazdasági helyzetét tárgyaló fejezet után – mely nem túl szerencsés választással a Wikipédia *Kézművesség* szócikkének szerkezetét követi, valamint tartalmát adja vissza

– érdekes adatokat tudhatunk meg a 18-19. századi összeírásokból a katymári iparosokról, kereskedőkről. Alapvető forrásként az MNL Országos Levéltárának anyagát, egy 1892-ben megjelent iparos cím- és lakhelyjegyzéket, valamint a katymári *Ortssippenbuch*-ot (Josef Pahl munkája) használja, melyben a 18. század közepétől 1945-ig a Katymáron született németek anyakönyvi adatai szerepelnek, s tartalmazza a foglalkozást is. Ekkor már nevet kapnak – ha arcot még nem is – a különböző mesterségek űzői, megtudhatjuk születési és halálzási évüket, helyüket.

A könyv harmadik fejezetében, mely az *Iparosok, kereskedők, szolgáltatók a 20. század első felében* címet viseli – s ez adja a kötet gerincét –, bővül a források, a felhasznált irodalom köre, mindezt színesítik és pontosítják a szerző kutatásai, aki a személyes ismeretség, családi kapcsolatok révén tudta, kiket lehet megkeresni és megszólaltatni, hogy visszaemlékezéseikkel kiegészítsék az addig ismert adatokat. A fényképek összegyűjtésével valóságos emberekké alakulnak, arcuk is lesz az egyes iparosoknak.

Ennek a fejezetnek a szerkezete is a Wikipédia *Kézművesség* szócikkét veszi alapul a különböző szakmák csoportosításánál,

illetve az adott szakma rövid leírásánál. A fejezet címében megadott időhatárt nem veszi túl szigorúan, gyakran szerepelnek az egyes foglalkozásoknál korábbi vagy későbbi adatok is. Az egyes mesterségeknél megtudhatjuk a védőszent nevét is, ami külön kis színtöltje az ismertetőknél. Igaz, nagy fába vágta fejszét a szerző, amikor kiválasztotta, mely szentet vagy szenteket rendel az egyes szakmákhoz. Egy mesterségnek ugyanis több védőszentje is lehet (és egy szent többnek is védője), s változó, hogy egy adott területen, országban élő iparosok vagy szervezeteik melyik patrónust tekintik védelmezőjüknek, kihez fohászkodnak segítségért. A szerző ezúttal egy olasz művészettörténész könyvére támaszkodva nevezte meg a védőszenteket, s talán ezzel magyarázható – csak két példát említve –, hogy a magyarországi bányászok közismert patrónusa, Szent Borbála helyett Szent Patrik szerepel, s a Baján és környékén, de egész Közép-Európában igen kedvelt Nepomuki Szent Jánost meg sem említi a vízen járók, halászok, vízimolnárok védelmezőjeként.

A szerző alapos munkát végzett, s a kötetben minden foglalkozás szerepel, melyre adatot talált, kivéve a lakosság többsége végezte földművest. A *Hagyományos népi munkák, mesterségek a gazdálkodás köréből* című alfejezetbe sorolta a méhészeket, halászokat, szőlőművelőket, vincelléreket, kertészeket. *A szolgáltatások körébe tartozó szakmák művelői* címet viselő részben találjuk a bábákat, kisbírókat, sekrestyéket, harangozókat, kereskedőket, zenészeket stb. A könyv egyszerre többet és kevesebbet is ad, mint amit a cím sugall, vagyis: *Katymár ipara és kereskedelme a 20. században*.

A kötet második felében az iparosok szervezeteiről, elsősorban az ipartestülettől és a tanoncképzésről olvashatunk, s áttekintő képet kapunk az ipar és kereskedelem szocialista átszervezéséről, melyben felhasználja más szerzők kutatásainak eredményét is (Páncsity István, Petres János, Nothof Éva).

Dr. Zorn Antal legújabb, több szempontot figyelembe vevő kutatáson alapuló könyvéből megismerhetjük ennek a felső-bácskai falu lakóinak foglalkozását és mindennapjait, s a szerző a régi iparos mesterember szeretetével nyújtja feléjük munkájának eredményét, így szolgálva a kései utódokat, hogy családjukat, személyes történelmüket megismerhessék. (Dr. Zorn Antal: *Katymár ipara és kereskedelme a 20. században*. Felelős kiadó: Dr. Zorn Antal. Baja, 2016.)

Védendő védtelenek: a sárgafejű királyka

■ A csillagászatilag december 21-én kezdődött és lapunk márciusi megjelenésének idejére időjárási szempontból várhatóan nagyrészt mögöttünk hagyott telet januárban tartós és kemény fagyok jellemezték. Ezek következményként az Európa északi vidékeiről minden év ősztől kezdődően érkező madárcsapatok népesebb számban jelentek meg, vonultak át városunkon és környékén. Egyes fajokat a kertek és parkok bogyótermesű cserjéin-fáin táplálkozás közben lehetett megfigyelni, mások a be nem fagyott vizeknél tűntek fel. A hideg ugyan februárban enyhült, ennek ellenére „hivatalosan” március második felének napéjegyenlősége hozza el a közelgő kikeletet. A tavasz eljövételével kezdődik meg a madársereg korábbihoz képest ellentétes irányú mozgása, és ismét megnő a forgalom vidékünkön: a különböző fajok déli telelőterületeikről megindulnak észak felé, mialatt hozzánk visszaérkeznek a környezetünkben fészkelők. Ilyenkor jó alkalom kínálkozik a különböző madarak megfigyelésére, közéjük tartozik a *sárgafejű királyka* (*Regulus regulus*) is.

A poszátafélék (*Sylviidae*) családjába tartozó faj magyar elnevezése latin nevének fordítása, hiszen *Regulus* = királyka, kis király, fejedelem. A királyka elnevezést a szakirodalomban elsőként *Grossinger Keresztély János* (1728-1830) jezsuita szerzetes, természettudományi író használta 1793-ban megjelent *Universa historia physica Regni Hungariae...* című munkájában. A megjelölés alapja a hím fején látható narancssárga, a tojónál citromsárga árnyalatú fejtetősáv, amely koronára emlékeztet (a madár alkalmanként felborzolja, ilyenkor jobban észrevehető). Az említett sajátosság adja az alapját más nyelveken történő elnevezésének, például németül *Wintergoldhähnchen*-nek mondják [közeli rokona a *tüzesfejű királyka* (*Regulus ignicapilla*), német nevén *Sommergoldhähnchen*].

A költési időben nehezen megfigyelhető sárgafejű királyka talán leginkább magas és vékony hangjával – szrí, sziszi, szitt és ezek változatai – keltheti fel figyelmünket, míg vonulás közben sokkal „bizalmasabb”, és olyankor a települések kertjeiben, parkjaiban is jól észrevehetően tűnik fel. Európa egyik legapróbb madarának tömege 5 gramm körüli, testhosszúsága 9, míg szárnyfesztávolsága 13-15 centiméter, felsőteste faközöld, alsóteste sárgásfehér, csőre és tühegyes karmokkal ellátott lába

Az emberi kézhez viszonyítva is jól kitűnik a faj kis mérete

baránafekete, szeme szürke. A viszonylag nagy fej, a rövid nyak és a kis test összehatásaként a királyka alkatra-termetre kerekded megjelenésű. A fiatalok színezete az őszi vonulás idejére válik az öregekéhez hasonlatossá.

A nyíltabb részekben álló lucfenyőn nagyjából 1,5 hét alatt elkészülő fészkek építését a hím kezdi el, egy idő után leginkább a tojó dolgozik rajta. Helyeül a pár az oldalág törzstől távolabbi és kisebb gallyak közötti részét választja, mohából készíti, és tollal-szőrrel béleli. A rejtetten elhelyezkedő fészkekbe lerakott 7-10 tojáson csak a tojó kotlik.

A mintegy 2,5 hét után kikelő fiókák nagyjából 3 hét után repülnek ki a fészkekből, szüleik még 1-2 hétig segítik utódikat. A sárgafejű királykákra az évenkénti két, részben átfedéses költés jellemző. Ez azt jelenti, hogy az első költés utolsó két hetében a hím gondozza az utódokat.

Közben a tojó megkezdte az új fészkek építésével a második költést, amelyből a fiókák jellemzően július végén repülnek ki. A sárgafejű királyka táplálékát legyek, pókok, különféle százlábú-fajok, bodobácsok, poloskák, kabócafajok, futóbogarak stb. jelentik.

A már leírtak alapján a madár költés szempontjából a lucfenyőhöz kötődik, így elterjedési területe is nagyrészt egybeesik az említett fafajával. A sárgafejű királyka előzőeknek megfelelően megtalálható Európa nyugati végétől egészen a Bajkál-tóig, de hiányzik Skandinávia északi területein, továbbá Spanyolország, Olaszország és Görögország déli részéről, emellett alfajai élnek a Kaukázustól a Japán-szigetekig. Magyarországon hagyományosan az Alpokalján, a Dunántúli- és Északi-középhegységben fordul elő költőmadárként. *Kalocsa Béla* összefoglalásában a sárgafejű királykát nem fészkelő, rendszeres téli madárként tüntette fel Baján és környezetében (*Gemenc és környékének madarai. Ártér. 1995/1-2. 139-158. oldal*). Az elmúlt évtizedek során hazánkban jelentős lucfenyő-telepítések történtek, amelyek a faj számára új lehetőséget jelenthetnek: ennek megfelelően előfordulását, illetve lehetséges fészkelését városunkban és környékén előzőek tükrében kell kezelnünk.

A sárgafejű királyka 1901 óta védett, természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. (IX. 28.) számú rendelete szerint jelenleg 25 000 Ft.

Nebojszki László

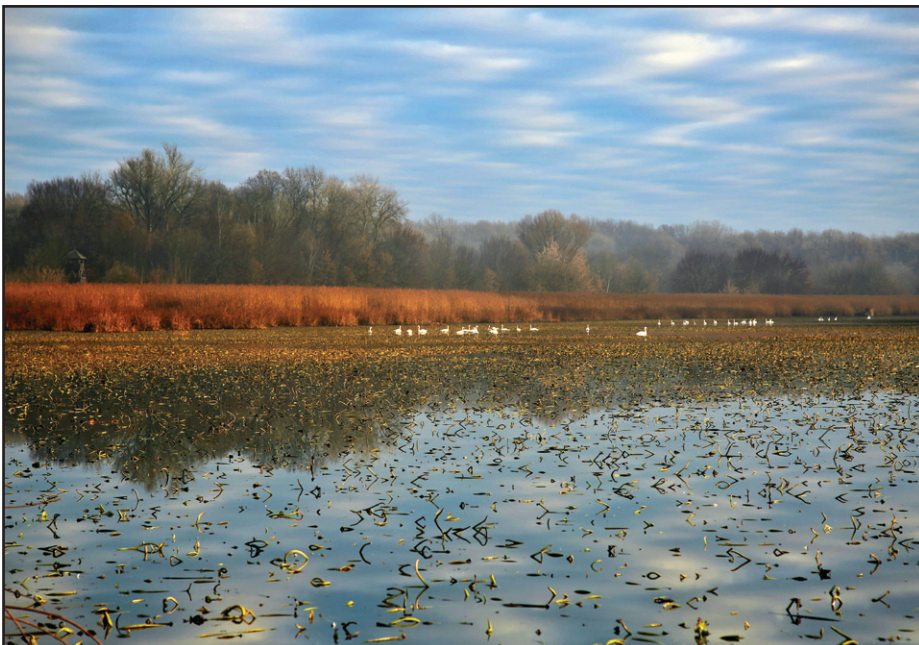
Molnár Attila fotóiból

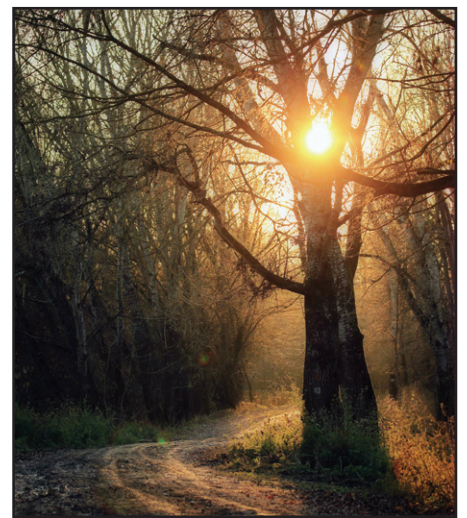
A holtág nyugalma

Utánpótlás csapat

A nyéki Holt-Dunán

Napfényes ösvény

Erdei állomás

A kis vörös

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti
és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ
Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlasszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és
stilisztikai javításának jogát fenntartja!